

העותרים:

1. סאמי צאדק מחמוד צביח
2. מוחמד צאלח אחמד עבדאלכרים
3. שיחה מחמוד רשיד צביח
4. השאם חוסני עלי צביח
5. רוחיה עבד אלמנעם צאדק אלצביח
6. צאלח מוחמד צאלח עבד אל כרים
7. ופא פאוזי סעיד טאלב נורה
8. נעימה מחמוד עבד אלראזק
9. אחמד ג'מיל יוסף צביח
10. בשיר צודקי מחמוד צביח
11. מוחלף נעים חאפד מסאעיד
12. סארה מוצטפא מחמוד צביח
13. אחמד חמדאן חוסין ג'אבר
14. אעמיר חאלד מחמוד דראגמה

כולם מהכפר אל-עקבה

15. האגודה לזכויות האזרח בישראל
16. במקום – מתכננים למען זכויות תכנון

ע"י ב"כ עוה"ד שרונה אליהו חי ו/או דן יקיר
ו/או אבנר פינצ'וק ו/או עודד פלר ו/או טלי ניר
ו/או גיל גן-מור ו/או תמר פלדמן ו/או נסרין
עליאן ו/או משכית בנדל ו/או טל חסין ו/או אן
סוצ'יו ו/או רגד ג'ראיסי ו/או רעות כהן ו/או
רוני פלי ו/או סנא אבן ברי ו/או שדא עמר

מהאגודה לזכויות האזרח בישראל
רחוב נחלת בנימין 75, תל אביב 65154
טלפון: 03-5608185, פקס: 03-5608165

- נ ג ד -

המשיבים:

1. שר הבטחון
2. מפקד כוחות צה"ל באזור יהודה ושומרון

ע"י פרקליטות המדינה
משרד המשפטים
ירושלים

עתירה למתן צו על תנאי

מוגשת בזאת עתירה למתן צו על תנאי המורה למשיבים לבוא וליתן טעם כדלקמן:

1. מדוע לא יסדירו את חיבורו של הכפר אל-עקבה לרשת אספקת מים, באופן שיאפשר להם לקיים חיים תקינים.
2. מדוע לא יימנעו מלהרוס מתקנים לאגירת מים, כגון ברכות מים לשימוש חקלאי, בארות או מאגרי מים, עד להסדרת חיבור הכפר לרשת אספקת המים כמבוקש בסעיף 1.

ואלה נימוקי העתירה:

תוכן עניינים:

מבוא.....	2
העותרים.....	4
הרקע העובדתי.....	5
א. נתונים ורקע היסטורי.....	5
ב. ההכרזה על שטח הכפר כשטח צבאי סגור ונוכחות צבאית בקרבתו.....	7
ג. הגבלת אפשרויות הבנייה והפיתוח בכפר והוצאת צווי הריסה.....	10
ד. המאמצים לשמור על אורח חיים תקין.....	11
ה. תגובת המשיבים לבנייה בכפר.....	12
ו. התמעטות מקורות המים של פלסטינים בבקעת הירדן.....	13
ו.1. חסימת גישתם של פלסטינים למקורות המים בגדה המערבית.....	13
ו.2. פגיעה במקורות מים פלסטינים בבקעת הירדן כתוצאה משאיבת יתר ישראלית.....	15
ו.3. מנגנון כושל של שיתוף הפעולה בעניין השימוש במים בגדה המערבית.....	17
ז. השפעת צמצום הנגישות והזמינות למקורות המים הטבעיים על הכפר אל-עקבה.....	20
ח. ניסיונות התמודדות עצמאיים עם בעיית המחסור במים.....	21
ט. סירוב המשיבים לחבר את הכפר למערכת המים.....	21
י. מקורות המים הנוכחיים של העותרים: כמויות, צריכה ועלויות.....	23
יא. השלכות המחסור במים.....	28
יב. השלכות איכות המים שצורכים התושבים.....	33
הטיעון המשפטי.....	35
א. הפגיעה בזכות למים.....	35
א.1. הזכות למים כזכות אדם, חשיבות וחיוניותה.....	35
א.2. הזכות למים במשפט ההומניטארי הבינלאומי.....	35
א.3. הזכות למים והזכות לרמת חיים נאותה על פי משפט זכויות האדם הבינלאומי.....	39
ב. הפגיעה בזכות לבריאות.....	45
ג. הפגיעה בזכות לפרנסה.....	45
ד. הפגיעה בזכויות ילדי ונשות הכפר.....	46

“זכות האדם למים היא זכות חיונית לחיים בכבוד אנושי”

[ועדת האו"ם לזכויות כלכליות, חברתיות ותרבותיות, הערה כללית מס' 15, פסקה 1]

מבוא

1. עתירה זו נוגעת לזכותם למים ולבריאות של יותר מ-200 אנשים, נשים, גברים וילדים, החיים את חייהם בכפר אל-עקבה שבצפון בקעת הירדן מזה עשרות בשנים, עובדים את אדמתו ורועים צאן בשטחו, עוד מימי התקופה העות'מאנית.
2. כעשור לאחר תחילת הכיבוש הישראלי באזור, הוכרזו אדמות הכפר כחלק משטח אש. מאז החל הצבא לקיים אימונים צבאיים גם בשטחו, בין בתי המגורים, שגרמו לאובדן חיי אדם ופציעת רבים ופגעו קשות ביכולתם של תושבי הכפר לחיות בו. רק בשנת 1999, בעקבות עתירה שהגישה האגודה לזכויות האזרח בשם תושבי הכפר, הוציא הצבא הנחיות להפסיק את האימונים הצבאיים באדמות הכפר.

3. על אף הקשיים הרבים מהם סבלו התושבים ברבות השנים, המשיכו התושבים לקיים קשרי קהילה חזקים, לעבד את אדמותיהם ולרעות את צאנם. בתושייה יוצאת דופן פיתחו התושבים פתרונות שונים אשר בעזרתם הצליחו לשמור על אורח החיים התקין של הקהילה ולתת מענה לצרכיה הבסיסיים כגון רפואה, השכלה ומקורות תעסוקה.
4. אל מול הצלחתם של תושבי הכפר לפתח כפר מבוסס המהווה כר פורה להישרדותה ולהתפתחותה של קהילתם, כמו גם המשך פעולותיהם למען המשך התפתחותה בעתיד, בתחום מהותי ובסיסי ביותר המהווה תנאי יסודי לקיומם של חיים, נותרה מציאות חייהם של העותרים כמציאות עתיקה שקפאה מלכת. במציאות זו נאבקים תושבי אל-עקבה מול הצורך היומיומי להשיג מים עקב היעדר כל חיבור לתשתית מים. לפיכך, נאלצים התושבים לרכוש ולשנע באופן עצמאי את המים הדרושים להישרדותם, באופן שמייקר משמעותית את מחיר המים, פוגע באיכותם ומגביל את זמינותם.
5. בשלהי שנות ה-90 ותחילת שנות האלפיים התחילו רשויות האזור לאכוף את חוקי התכנון והבנייה החלים באזור. עם השנים הוצאו צווי הריסה כמעט לכל מבני הכפר. ניסיונות רבים שנעשו במרוצת השנים מצד העותרים על מנת להסדיר את התכנון והבניה בכפר לא צלחו. עם זאת, יחסם של המשיבים כלפי הכפר אל-עקבה במשך השנים מלמד על הכרה בפועל בקיומו.
6. חרף בקשות חוזרות ונשנות, המשיבים עומדים בסירובם לאפשר את חיבור הכפר לרשת אספקת מים, באופן אשר יבטיח לתושבי הכפר קיום אורח חיים תקין וימנע פגיעה בפרנסתם ובבריאותם, בטענה שלא ניתן לאשר חיבור למים ללא קיום אופק תכנוני לכפר. יחד עם זאת, המשיבים דוחים כל ניסיון מצד התושבים להסדיר את הכפר, ואף נוקטים בפעולות אשר פוגעות ביכולתם של התושבים לחיות את חייהם ולדאוג לצורך בסיסי ביותר להישרדותם, כמו צמצום יכולתם לעשות שימוש במקורות מים טבעיים, כפי שנהגו לעשות משך שנים רבות. במצב דברים זה נקלעו העותרים למלכוד שאינו מותיר להם כל דרך לצאת ממנו, והכפר עומד בפני מצוקת מים יומיומית קשה ביותר.
7. היעדר ממושך של נגישות סבירה לאספקת מים והמאמצים הקשים להשיגם בדרכים אחרות נותנים אותותיהם בתושבי הכפר הוותיק וגובים מהם מחיר יקר. הוא פוגע בבריאותם, בפרנסתם, וביכולתם לחיות חיים תקינים ובכבוד. מציאות קשה זו בולטת במיוחד לאור המציאות בה חיים שכניהם של תושבי הכפר משך שנים רבות, התנחלויות וותיקות ואף מאחזים בלתי חוקיים הנמצאים אף הם בלב השטח הכבוש, אשר נהנים מקיומן של מערכות איכותיות וזמינות של מים לצריכה ביתית וצריכה חקלאית המאפשרות קיומה של חקלאות פורחת, משגשגת ורווחית.
8. עתירה זו עוסקת בזכויות האדם היסודיות והחוקתיות של תושבי הכפר אל-עקבה ובמיוחד בזכות היסוד למים. הזכות למים נועדה לענות על צורך אנושי בסיסי המוכר עוד מימות עולם. זכות היסוד למים מעוגנת במשפט ההומניטארי הבינלאומי, במשפט זכויות האדם הבינלאומי והוכרה זה מכבר גם במשפט החוקתי הישראלי. התנהלות המשיבים פוגעת אף באופן קשה בזכות לקיום בכבוד, בזכות לבריאות, בזכות לפרנסה וביכולתם של התושבים לנהל אורח חיים תקין בביתם שלהם. ההתעלמות הבוטה של המשיבים ממכלול זכויות העותרים הכלול בעתירה זו, ניצבת בניגוד ברור לחובתם על פי דין.

העותרים

9. סאמי צאדק מחמוד צביח (המכונה חאג' סאמי), **העותר 1**, נולד בכפר אל-עקבה בשנת 1955. הוריו נולדו על אדמות הכפר וחיו בו כל חייהם. כך גם אבות אבותיו. בהיותו בן 16 נפצע חאג' סאמי מירי כוחות הצבא במהלך אימונים בשטחי הכפר. כתוצאה מהפציעה הוא נותר משותק בחלק גופו התחתון. החל משנת 1998 משמש חאג' סאמי כראש מועצת הכפר. חאג' סאמי ירש אדמות בכפר אל-עקבה, שהיו בבעלות אביו צאדק מחמוד עלי צביח ואימו מרים חאמד יוסף צביח. על אחת מהאדמות שבבעלותם בנו הוריו מבנה בשנת 1934. כיום משמש המבנה כבית הספר של הכפר.
10. מוחמד צאלח עבד אלכרים, **העותר 2**, נולד באל-עקבה בשנת 1939, גר ועבד את אדמות הכפר כל חייו. הוריו אף הם נולדו בכפר, עבדו וגידלו את ילדיהם שם וחיו בו עד ליום מותם. מוחמד נישא לתושבת הכפר, גימילה, ויחד הביאו לעולם בכפר את 12 ילדיהם. כיום, רק שניים מילדיו גרים בכפר, בעוד שהשאר נאלצו לעזוב אותו לכפר תייסיר הסמוך בשל העדר יכולת לבנות בתים בכפר. מוחמד ירש מספר אדמות בכפר ממשפחתו, המשמשות כיום לפרנסת בני משפחתו. מוחמד שימש כראש מועצת הכפר קודם לעותר 1.
11. שיחה מחמד רשיד צביח, **העותרת 3**, נולדה בכפר תייסיר בשנת 1955 ועברה לגור בכפר אל-עקבה עם נישואיה לבן הכפר, חוסני עלי עלי צביח, בשנת 1973. שיחה התאלמנה לפני כ-25 שנה. מאז נישואיה ועד היום היא מתגוררת בבית חמיה, אותו בנו לפני כ-75 שנה על אדמותיהם, ושם גידלה את עשרת ילדיה. כאשר הגיעה לכפר התפרנסה שיחה ומשפחתה מרעיית צאן ומחקלאות לתצרוכת עצמית. לאחר מות בעלה המשיכה שיחה לפרנס את עצמה ואת ילדיה על ידי גידול ורעיית צאן של משפחות נוספות בכפר. כיום כל ילדיה של שיחה נשואים, חלקם עזבו את הכפר, כיוון שנמנע מהם לבנות בו בתים.
12. השאם חוסני עלי צביח, **העותר 4**, הינו בנה של העותרת 3. השאם נולד בכפר אל-עקבה בשנת 1976. הוא נשוי ואב לשמונה בנות, ומתפרנס מגידול ורעיית צאן על אדמות שבבעלותו, ואף מגדל עליהן חיטה ושעורה, המשמשות להזנת הצאן שברשותו. התוצרת שהוא מפיק מהצאן משמשת לתצרוכת עצמית של המשפחה הגרעינית והמורחבת ואת היתר הוא מוכר מחוץ לכפר. בנוסף, הוא מסיע חלק מילדי הכפר אל בית הספר בכפר תייסיר, מוביל את התוצרת החקלאית של תושבי הכפר ומבצע שליחויות כלליות עבור הכפר.
13. רוחיה עבד-אלמנעם צאדק אלצביח, **העותרת 5**, הינה אחייניתו של חאג' סאמי, העותר 1. אביה של רוחיה עזב את הכפר לירדן עם כניסת כוחות הצבא הישראלי לאזור, שם נולדה רוחיה בשנת 1970. רוחיה הגיעה אל הכפר לפני שנים רבות, על מנת לסייע לעותר 1 במשימות היום-יום אותן הוא מתקשה לבצע בעצמו בשל נכותו הפיזית. רוחיה אף מנהלת את ועדת הנשים בכפר. מטרת הוועדה היא לקדם את רווחתן של נשות הכפר, על ידי יצירת סביבה מעצימה ותומכת בתוך הכפר, באמצעות פרויקטים שונים.
14. צאלח מוחמד צאלח עבד אלכרים, **העותר 6**, הוא בנו של מוחמד צאלח עבד אלכרים, העותר 2. צאלח נולד בשנת 1979 בכפר אל-עקבה, גדל וגר בו כל חייו. צאלח נשוי ואב לשלושה ילדים. הוא

עובד למחייתו כמוביל המים של הכפר והאחראי על חלוקת המים לבתי התושבים. בנוסף, צאלח חבר במועצת הכפר.

15. ופא פאזי סעיד טאלב נורה, **העותרת 7**, נולדה בשנת 1986 וגדלה בעיר טובאס הסמוכה לכפר אל-עקבה. לפני שמונה שנים התחתנה עם תושב הכפר, ועברה להתגורר עמו באל-עקבה. לופא חמישה ילדים. היא אינה עובדת ומטפלת בבתה הקטנה בת השנה. בעלה של ופא עובד כמוביל חומרים וכנהג טרקטור בתייסר. בנוסף, ופא חברה במועצת הכפר.

16. נעימה מחמוד רשיד עבד-אלראזק, **העותרת מס 8**, נולדה בשנת 1961 בכפר אל-עקבה לחמולת דבאק, אחת מהחמולות שייסדו את הכפר. נעימה נישאה לתושב טובאס וחיה איתו בטובאס 19 שנה. לאחר מותו, לפני 9 שנים, חזרה להתגורר באל-עקבה ליד משפחתה. כיום מתפרנסת נעימה מעבודתה במפעל מוצרי החלב בכפר. בנוסף, נעימה חברה במועצת הכפר.

17. אחמד ג'מיל יוסף צביח, **העותר 9**, נולד בשנת 1951 בכפר אל-עקבה, גר בו כל חייו, בבית שנבנה על ידי סבו, על אדמות שבבעלות המשפחה. הוא אב לשבעה בנים ובנות וסב לכעשרה נכדים. אחמד עבד בעבר כפועל בניין בישראל, וכן התפרנס מחקלאות ומגידול צאן ועופות בכפר. כיום כבר אינו עובד, ונסמך על ילדיו אשר דואגים לספק את הדרוש למחייתו.

18. **העותרים 10–14** הינם חברים במועצת הכפר יחד עם העותרים 6–8, שהעומד בראשה הוא העותר 1.

19. **העותרת 15**, האגודה לזכויות האזרח בישראל (להלן: האגודה לזכויות האזרח) היא עמותה, שנוסדה בשנת 1972 והינה ארגון זכויות האדם הגדול והוותיק בישראל. מטרתה להגן על זכויות האדם עבור כל בני האדם בישראל, בשטחים הכבושים ובכל מקום שבו פועלות רשויות ישראליות. במסגרת פעילותה עוסקת האגודה לזכויות האזרח בקידום זכויותיהם של פלסטינים בשטחים הכבושים.

20. **העותרת 16**, "במקום – מתכננים למען זכויות תכנון" (להלן: עמותת "במקום"), היא עמותה רשומה של מתכננים, אדריכלים ובעלי מקצוע מתחום המשפט והחברה העוסקת בזכויות האדם בתכנון המרחבי בישראל ובשטחים הנמצאים תחת אחריותה. עמותת "במקום" מלווה את הכפר אל-עקבה בסוגיות שונות כבר למעלה מעשר שנים.

הרקע העובדתי

א. נתונים ורקע היסטורי

21. הכפר אל-עקבה שוכן במעלה גבעה שגובהה כ-300 מטר מעל פני הים, וממוקם בבקעות הצפוניות של הירדן, בשטח C שבשליטה ישראלית אזורית וצבאית על פי הסכמי אוסלו. הכפר שוכן בנפת טובאס, במרחק כ-4 ק"מ צפון-מזרחית לעיריה הפלסטינית טובאס, ובמרחק של כקילומטר אחד מהכפר תייסר. טובאס ותייסר שניהם נמצאים בשטח A. הגישה ברכב אל הכפר היא מדרך מספר 5799 המחברת, ממערב למזרח, את תייסר עם דרך מספר 578 אשר

מחברת את הדרכים הראשיות בבקעת הירדן (דרכים מספר 90 ו-57). הכפר נמצא כ-14.5 ק"מ צפון-מערבית להתנחלות השיתופית-חקלאית משכיות וכ-15.5 ק"מ דרום-מערבית להתנחלות מחולה.

מפה אזורית של הכפר אל-עקבה מצורפת כמפה מס' 1 בנספח ע/1

22. על פי סקר תכנוני שנערך בכפר על ידי המרכז הבינלאומי לשלום ושיתוף פעולה (IPCC) בשנת 2013, שצורף לתכנית מתאר האחרונה שהוגשה למנהל האזרחי, נכון לשנת 2013 חיו בכפר 216 נפשות (עמ' 5 לסקר). כל תושבי הכפר משתייכים למספר משפחות ראשיות, אשר קנו את אדמות הכפר, מעבדות אותן וחיות עליהן עשרות רבות של שנים, עוד מימי התקופה העות'מאנית.

עמ' 1-5 מסקר המרכז הבינלאומי לשלום ושיתוף פעולה מצורפים כנספח ע/2

23. אדמות הכפר אל-עקבה יושבו באופן נרחב בשנות ה-30 של המאה הקודמת על ידי אבותיהם ואבות אבותיהם של העותרים, תושבים מאיזור אל-סאלת (ירדן) שהגיעו למקום לאור מצוקת מים ושטחי מרעה באיזור מגוריהם. הם מצאו את שטח הכפר ראוי לעיבוד חקלאי והתיישבו בו. בתחילה התגוררו התושבים במקום במבנים ארעיים כמו אוהלים ובקתות וכן השתמשו במערות הנמצאות באזור. לאחר מכן החלו בבניית בתי קבע על פי יכולתם הכלכלית.

הנתונים בסעיף זה מובאים בחוות הדעת התכנונית מטעם עמותת "במקום", העותרת 16, בעניין הכפר אל-עקבה מצורפת ומסומנת ע/3

24. האדמות בכפר הינן אדמות מוסדרות הרשומות בספרי המקרקעין על שם בעליהם ויורשיהם. בשנות החמישים, עת שלטו הירדנים בשטחי הגדה המערבית והחלו להסדיר את הבעלות על הקרקעות באזור, רשמו התושבים את בעלותם על הקרקע בטאבו הירדני.

25. הדרכים החקלאיות הישנות והחדשות המשמשות את התושבים, עוקבות באופן מדויק אחר גבולות החלקות. על פי נסחי הטאבו שטח הכפר כולל 700 דונם. בנוסף על כך, לתושבי הכפר ישנה בעלות על אדמות נוספות הנמצאות באזור.

מפת סביבת הכפר (הכוללת את החלקות החקלאיות) מצורפת כמפה מס' 2 בנספח ע/1

נסחי טאבו המעידים על בעלות התושבים על אדמות הכפר מצורפים כנספח ע/4

26. אזור בקעת הירדן וצפון ים המלח בו נמצא הכפר, מתאים לעיבוד חקלאי הודות לאדמותיו הפורייות ובשל התנאים הגיאוגרפיים אקלימיים השוררים בו – טמפרטורות גבוהות המאפשרות הבכרה מוקדמת של גידולי חורף וקיץ בעונות האביב והסתיו, קרינת שמש גבוהה המאיצה את צמיחת הגידולים ותורמת לחשיפה מועטה למחלות, וכן מגוון של מקורות מים. כפי שיורחב בהמשך, מקורות המים באזור מגוונים – ישנם מים עיליים מאגן נהר הירדן, מי שטפונות וגשמים הזורמים לנהר מנחלי הגדה, ומי תהום מחלקו המזרחי של אקוויפר ההר, שכמעט כולו נמצא בשטחי הגדה המערבית.

27. לא פלא, אם כן, שמקור פרנסתם העיקרי של תושבי הכפר, כמו גם תושבי הבקעה כולה, קשור במישרין לאופי האקלים ואדמות האזור. החל מתחילת ההתיישבות באזור ועד ימינו אנו, מקור

פרנסתם של העותרים הינו העבודה החקלאית ורעיית הצאן. התושבים מגדלים על אדמותיהם מעט עצי זית, חיטה ושעורה ומספר סוגי ירקות. שיטת הגידול הינה חקלאות בעל, המבוססת על השקיות של הגידולים במשקעים טבעיים בלבד. הגידולים משמשים את התושבים הן לתצרוכת אישית והן לשם האכלת הצאן. בנוסף לחקלאות, רבים מתושבי הכפר מגדלים צאן, אותו הם רועים באדמותיהם ובעזרתו הם מספקים להם ולבני משפחותיהם חלב, גביות, בשר וצמר. את יתרת תוצרת החלב מוכרים התושבים לתושבי הכפרים והערים הסמוכים לכפר.

28. בראשית החיים הכפר, עוד מימי התקופה העות'מאנית, היה אורח החיים מאופיין בנדידה זמנית מאל-עקבה, בהתאם לעונות המרעה והחקלאות וכן למקורות המים (מעיינות ונחלים) הזמינים בעונות השנה המתחלפות. אורח חיים מסורתי זה, הנובע מתנאי אקלים קשים ומצרכי חקלאות והישרדות, אפיין בעבר קהילות פלסטיניות רבות, ומאפיין עד היום חלק מהקהילות בגדה המערבית. בהעדר מים זמינים בחודשי הקיץ, עברו תושבי הכפר, יחד עם אוהליהם וצאנם, לחיות בסמיכות למקורות מים טבעיים באיזור. מספר מעיינות מרכזיים שירתו את התושבים בחודשי הקיץ, וביניהם עין אל-פארעה הנמצא מדרום-מערב לכפר, ועין אל-חילוה ועין אל-מאלח הנמצאים מזרחה לו (ר' מפה אזורית מס' 1 בנספח ע/1 בה ציון מקורות המים באזור, וכן פירוט בנספח ע/3). לאחר הגשם הראשון, חזרו התושבים לאל-עקבה שם רעו את הצאן ועיבדו את האדמות תוך הסתמכות על מי הגשמים שמילאו את בורות המים. במקרי חירום, הובילו התושבים מים מן המעיינות על גבי חמורים.

29. המגורים בראשית החיים בכפר התבססו על אוהלי צמר ומערות הקיימות בסביבה, ששימשו את התושבים ואת הצאן כאחד. ברבות השנים ועם חילופי הדורות עברו תושבי הכפר להתיישבות קבע. בתחילה, הבנייה התאפשרה רק למשפחות מעטות בלבד, שהיו יכולות להרשות לעצמן לבנות מבני קבע. כבר בשנת 1920 נבנה מבנה האבן הראשון. מספר מבנים נוספים כבר עמדו על תילם בשטח הכפר עם תחילת הכיבוש הישראלי באיזור.

תצלומי אוויר המתעדים את ההתפתחות הטבעית של הכפר לרבות ציון המבנים הראשוניים שקמו בו מצורפים במפה מס' 6 בנספח ע/1. ניתוח תצלומי האוויר מופיע בנספח ע/3.

30. המעבר למבני קבע הושפע ממגמות של מודרניזציה והתערערות אורח החיים המסורתי והואץ בעקבות המציאות החדשה של שליטת ישראל על הגדה המערבית החל מ-1967, מציאות שבה חופש התנועה של התושבים הפלסטינים באזור הוגבל עד מאד. באל-עקבה קושי זה היה ניכר במיוחד החל מסוף שנות ה-70 של המאה הקודמת, אז הכריז המשיב 2 על אדמות הכפר, לרבות השטח הבנוי של הכפר, כשטח אש.

ב. ההכרזה על שטח הכפר כשטח צבאי סגור ונוכחות צבאית בקרבתו

31. בשנת 1979 חתם המשיב 2 על צו (מס' 1/79) שהוסיף את שטחו של הכפר לשטח אש 900 (שטח שהוכרז בצו מס' 496 כבר בשנת 1972). מאז הפך הכפר כולו, על שטחו הבנוי ואדמותיו החקלאיות, לשטח צבאי סגור.

העתק הצווים הצבאיים המכריזים על האזור כשטח צבאי מצורף בנספח ע/5

32. מאז ועד היום מתקיימים אימונים צבאיים באדמות המעובדות של הכפר ובסביבתו. האימונים מתבצעים בזמנים משתנים בלילה וביום, וכוללים אימונים רגליים, תנועת רכבים צבאיים, ובעבר אף כללו ירי באש חיה. בשנת 1983 הוקם מערבית לכפר מוצב צבאי, על אדמות תושבי הכפר. לאחר בניית המוצב החלו אימונים צבאיים גם בשטחו הבנוי של הכפר ובין בתי התושבים.
33. האימונים הצבאיים הפכו את חייהם של תושבי הכפר אל-עקבה, כמו גם כפרים אחרים בסביבתו, לבלתי נסבלי. שלווה חייהם ויכולתם לחיות חיים תקינים הופרו. האימונים פגעו ביכולת התושבים לנוע בחופשיות מחוץ ואל תוך הכפר בזמן האימונים, כמו גם לצורך שירותים חיוניים ששכנו בעיקרם מחוץ לכפר, כמו מוסדות חינוך ושירותי בריאות.
34. מקורות הפרנסה גם הם נפגעו – פעילות הצבא הובילה לעיתים להשחתת גידולים חקלאיים ופגעה בתדירות העיבוד החקלאי ורעיית הצאן עקב איסורים שהוטלו מפעם לפעם. בשטח האימונים 901, הנושק לשטח האימונים 900 שכולל גם את שטחו של הכפר אל-עקבה, נגרם נזק רב לתאי שטח נרחבים שבעליהם, תושבי טובאס וכפרי הבת הסמוכים לה ממזרח, עיבדו אותם בעבר (ר' דרור אטקס, **גן נעול - הכרזה על שטחים סגורים בגדה המערבית**, עמ' 99 (כרם נבות, ספטמבר 2015)¹ (להלן: **גן נעול**)).
35. חמור מכל – האימונים, שבוצעו בתוך השטח הבנוי של הכפר ועל האדמות המעובדות שלו, הובילו לאובדן כואב ומיותר של חיי אדם: במהלך האימונים נהרגו שישה מתושבי הכפר, ביניהם ילדה בת 6, ושני תושבי טובאס. עשרות תושבים נוספים נפצעו, ביניהם, כאמור לעיל, העותר 1. למותר לציין, כי יתר התושבים שלא נפגעו פיזית היו נתונים בסכנת חיים ובחרידה מתמשכת בשל השימוש בתחמושת חיה בשטח הכפר.
36. בשנת 1999 עתרו חמישה מתושבי הכפר יחד עם האגודה לזכויות האזרח נגד אימוני צה"ל באדמות המעובדות ובשטח הבנוי של הכפר אל-עקבה. בתגובתה לעתירה הודתה המדינה, כי הפגיעות בתושבי הכפר אכן נגרמו מאימוני צה"ל, כתוצאה מנפלים של תחמושת שנותרה פזורה בשטחי המרעה ולא נאספה על ידי הצבא ואף מירי חי שבוצע במהלך אימונים.
37. בעקבות העתירה קבע הצבא נהלים והנחיות לאימונים הנערכים באזור, שיש בהם כדי למזער את הפגיעות בתושבים. במסגרת ההנחיות, נאסר על שימוש באש חיה באזור ונקבע כי חיילים לא ינועו עוד בין בתי הכפר בין אם באופן רגלי ובין על ידי תנועת נגמ"שים. כן נאסרה פגיעה בשטחים חקלאיים מעובדים המצויים בשטח הסגור (בג"ץ 3950/99 **צביח נ' שר הביטחון** (27.6.2001)).
38. עם זאת, מאז הוצאו אותן הנחיות ועד היום, לא תמיד הקפידו כוחות הצבא על שמירתן. כך, למשל, ביום 14.10.2012 נערכה פשיטה לילית של כוחות צבאיים לכפר תוך ירי אש חיה והפרעה לתושביו. ביום 20.1.2015 נכנסו אל הכפר עשרות חיילים באמצעות רכבי שטח צבאיים. בזמן שהותם גרמו החיילים נזק לרכוש ולחלקה מעובדת.

¹ www.dropbox.com/s/v7h8xw1i4yms7qk/%D7%92%D7%9F%20%D7%A1%D7%92%D7%95%D7%A8.pdf?dl=0

39. דוגמאות נוספות להפרות של ההנחיות שנקבעו בצבא מופיעות בתצהירי התושבים המצורפים לעתירה. התושבים מעידים על שיבוש שגרת חייהם במהלך עבודת החקלאות והמרעה, על שריפת יבולים, ועל התעמרות מצד החיילים בעת הרעייה.
40. מלבד קיומם של אימונים צבאיים, המחסומים הקבועים והזמניים שהוקמו באזור הקשו על שגרת יומם של תושבי אל-עקבה, והגבילו את נגישותם למקומות עבודה ולמוסדות ציבור, וכן לשירותי מסחר, לשירותים רפואיים ולתפילה במסגד, שהיו ממוקמים בכפר הסמוך תייסיר או בעיריה טובאס.
41. ההכרזה על שטח הכפר כשטח צבאי סגור, הקמת המוצב הצבאי באזור הכפר, האובדן והפגיעה בחיי אדם עקב אימוני צה"ל, הפגיעה ביכולת לנוע ללא חשש, להתפרנס ולהמשיך ולקיים את חייהם כסדרם – כל אלה הובילו במהלך השנים לעזיבה של מרבית מתושבי הכפר מחוץ לכפר אל הישובים הסמוכים. ערב תחילת הכיבוש חיו בכפר מעל 1000 נפשות, אולם ברבות השנים נאלצו צעירי הכפר לעזוב אותו לאור ההגבלות שתוארו לעיל, וכיום נותרו בכפר מאות בודדות בלבד. עזיבה זו ממשיכה אף היום, שכן וכפי שיתואר בהמשך, ההכרזה על שטח הכפר כשטח אש משפיעה על ההתכנות של הסדרתו התכנונית של הכפר ועל חיבורו לתשתית מים.
42. רוב רובם של התושבים שעזבו גרים בתייסיר ובטובאס הסמוכים אל הכפר, משתוקקים לחזור אל קהילתם, ושומרים על קשר הדוק ויומיומי עם משפחותיהם שמתגוררות בכפר. רובם שולחים את ילדיהם אל מוסדות החינוך שנמצאים בכפר וחלקם אף עובדים בו.
43. תופעה זו, בה האימונים הצבאיים משבשים את חייהם של התושבים באופן בלתי נסבל, פוגעים בפרנסתם, ביכולתם לנוע בחופשיות, ביכולתם לעבד את אדמותיהם, גורמים נזק ליבול ולחלקות, ואף פוגעים בחיים ובנפש עד כדי עזיבה בכורח של חלק מהתושבים את אדמותיהם, אינה ייחודית רק לתושבי הכפר אל-עקבה, ומוכרת מקהילות פלסטיניות אחרות שבשטחן נערכים אימונים צבאיים (להרחבה בנושא השפעת סגירת שטחי אמונים על מרקם החיים של האוכלוסייה הפלסטינית ר' גן נעול, הי"ש 1, עמ' 89–108).
44. על פי הדיווחים, לאחרונה הגביר הצבא את האימונים הצבאיים בשטחים אלה, אשר הוכרו כשטחי אש עוד בסוף שנות ה-60 ובשנות ה-70, במיוחד בבקעת הירדן (ר' דו"ח מעקב הומניטרי, OCHA, עמ' 8–10, מאי 2014²). בישיבת ועדת המשנה של ועדת החוץ והביטחון לנושא איו"ש מיום 27.4.14 הודה אל"מ עינב שלו, קצין אג"ם בצבא, כי אימונים בשטחי אש בגדה הם אמצעי לצמצום מספר התושבים הפלסטינים בהם וחלק חשוב במאבק בבנייה פלסטינית בלא היתרים, בהתייחסו באופן מפורש לאימונים בבקעת הירדן (ר' פרוטוקול הדיון שפורסם במסגרת כתבתה של עמירה הס, "צה"ל מודה: אימונים בשטחי אש בגדה משמשים לסילוק אוכלוסייה פלסטינית" הארץ 21.5.2014³).

² www.ochaopt.org/documents/ocha_opt_the_humanitarian_monitor_2014_06_24_hebrew.pdf

³ www.haaretz.co.il/news/politics/.premium-1.2327155

ג. הגבלת אפשרויות הבנייה והפיתוח בכפר והוצאת צווי הריסה

45. כידוע, התכנון והבנייה בשטח C מוסדרים בחוק תכנון ערים, כפרים ובניינים (חוק זמני) מס' 79 לשנת 1966, שחוקק בתקופת השלטון הירדני. בשנת 1971 ערכה ישראל תיקונים בחוק באמצעות הצו בדבר חוק תכנון ערים, כפרים ובניינים (יהודה והשומרון) (מס' 418). התיקונים לחוק יצרו מציאות אחרת שבה, לעומת המצב הקודם, בכל הנוגע לפלסטינים קיים מוסד תכנון אחד, הוא מועצת התכנון העליונה, אשר מורכבת כולה מנציגי המנהל האזרחי (הכפוף למשיב 1) ונעדרת לחלוטין ייצוג של התושבים הפלסטינים שעבורם מיועדות התכניות הנדונות במועצה זו. להרחבה בנושא שינויי החקיקה שערכה ישראל בדיני התכנון והבנייה בגדה ר' בג"צ 10408/06 קבהה נ' מועצת התכנון העליונה באזור יהודה ושומרון (פורסם בנבו, 25.09.2007); דוח עמותת "במקום", התחום האסור – מדיניות התכנון הישראלית בכפרים הפלסטינים בשטח C, בעמ' 32 ואילך (2008).⁴

46. מאז כיבוש הגדה המערבית על ידי ישראל, סירבו הרשויות להסדיר את התכנון והבנייה בכפר אל-עקבה. במרוצת השנים ניהלו התושבים הליכים משפטיים בנוגע למחדלן המתמשך של הרשויות לקדם תכנית מתאר לכפר. במהלך השנים הוגשו מטעם התושבים ארבע תוכניות מתאר לכפר (בשנים 2006, 2009, 2011 ו-2013). שלוש התכניות הראשונות נדחו בנימוקים שונים, כגון אי עמידה בתנאי סף, גודל מופרז ואי עמידה בקריטריונים לתכנון ובניה. בנוסף, כפי שיוסבר בהמשך, העובדה שהכפר מצוי על שטח אש פוגעת קשות בסיכויים לקדם תכנית מתאר בעניינו. לגבי התכנית האחרונה, שהוגשה בשנת 2013 על ידי המרכז הבינלאומי לשלום ולשיתוף פעולה (IPCC), לא ניתנה עד היום החלטה רשמית.

מפת תכניות המתאר שהוגשו מצורפת כמפה מס' 5 בנספח ע'1

47. בחוות הדעת התכנונית מטעם העותרת 16 (נספח ע'3), נבחנו כל התכניות שהוגשו ללשכת התכנון במנהל האזרחי ותשובות הדחייה לתכניות אלה. מחוות הדעת עולה, כי גם אם נפלו אי אלו פגמים בתכניות שהוגשו, השיקולים שגרמו לדחייתן על הסף לא היו שיקולים תכנוניים, שכן ניתן היה לדרוש שינויים והתאמות של מסמכי התכנית, כפי שנעשה באופן תדיר עבור מספר רב של תכניות הן עבור ישובים פלסטינים והן עבור ישובים ישראלים בשטח C.

48. הימנעותו של המנהל האזרחי מאישור תכנית מתאר לכפר חוסמת את אפשרויות הבנייה המורשות בו לצרכי מגורים, לצרכי ציבור ולטובת הקמת מבנים חקלאיים, ובכך שוללת אפשרות למתן מענה לצרכיה המשתנים של אוכלוסיית הכפר ולגידולה הטבעי. כפי שיוסבר בהמשך, חוסר היכולת להסדיר ולתכנן את הכפר אף מונע מתושביו להתחבר לתשתיות בסיסיות כגון מים.

⁴ bimkom.org/wp-content/uploads/the-prohibited-zone-heb-2.pdf

ד. המאמצים לשמור על אורח חיים תקין

49. בעבר נהגו העותרים להגיע אל העיירות והערים הסמוכות, בהן היו ממוקמים מוסדות הציבור אשר היו דרושים להם באופן יומיומי, כגון בית הספר והמסגד. ההגעה אל מוסדות הציבור בכפר תייסיר נעשתה באופן רגלי, שכן לא הייתה בנמצא תחבורה ציבורית מסודרת. אל מרכזים מרוחקים יותר יכולות היו להגיע רק משפחות שידן הייתה משגת את עלויות ההסעה הפרטית, או במקרים שבהם לא הייתה ברירה (כגון מקרים רפואיים חמורים).

50. ההליכה הרגלית אל הכפר תייסיר, בעיקר לילדי וקשישי הכפר שעשו דרכם הלך וחזור מדי יום אל בית הספר ואל המסגד, הייתה מאתגרת וארוכה. לא היה בנמצא שביל הליכה מסודר. בימים גשומים הפכה ההליכה לבית הספר ולמסגד לבוצית ולמסוכנת. בנוסף לכך, משנת 1983 ועד לשנת 2003 עמד מוצב צבאי בין אל-עקבה לתייסיר, דבר שהקשה מאוד על המעבר. בין היתר, ארעו מספר אירועים בהם תושבים חוו התעמרות מצד החיילים. נוכחות החיילים והמוצב שבדרך הובילו לכך שהתושבים ויתרו על ההליכה לבית הספר או למסגד, רק בשל החשש מלהיתקל בחיילים או מחשש שימנע מהם המעבר במקום וכך יאלצו לשוב על עקבותיהם.

51. לנוכח הקשיים השונים על התנועה באזור, יזמו התושבים תוך הסתייעות בגורמים חיצוניים פתרונות שונים שיאפשרו להם להתמודד עם המציאות המשתנה ולענות על צרכי הקהילה המתרחבת. כך, למשל, הוקם בית הספר בכפר בשנת 1998, ומאוחר יותר הוקם אף מסגד. בנוסף, הוקמו בכפר מבני ציבור נוספים חיוניים שלא היו בנמצא אף בכפרים סמוכים. בשנת 2001 הוקמה בכפר מרפאה, אשר פועלת שלושה ימים בשבוע ומבצעת בדיקות ראשוניות, מספקת תרופות למחלות פשוטות, מנפיקה מרשמים ומעניקה חיסונים לתינוקות ולילדים. בכך נחסך הצורך בנסיעה לטובאס ובהוצאות כספיות מיותרות עבור מרבית מקרי התחלואה בכפר. עבור מקרים רפואיים מורכבים יותר ומקרי חירום רפואיים שמצריכים טיפול בימים שבהם המרפאה בכפר סגורה, נוסעים התושבים למרכזי הבריאות בטובאס.

תמונות מבית הספר והמסגד מצורפות ומסומנות כתמונות 1 - 3 בנספח ע/27

52. התפתחות הכפר לא פסחה על נשותיו. החל משנת 1998 פועלת בכפר ועדת נשות אל-עקבה שמטרתה היא לקדם את זכויותיהן של נשים כפריות על ידי יצירת סביבה מעצימה ותומכת עבורן בקהילות המקומיות שלהן דרך פרויקטים שונים: העצמה כלכלית, השתתפות פוליטית וחברתית ומניעת אלימות. הוועדה בכפר יזמה את הקמת גן הילדים עבור ילדי הגיל הרך, אשר לא היה עד כה בנמצא בכפר ובסביבתו הקרובה, ועל כן נאלצו ילדי הכפר להישאר עם אמהותיהן בבית עד לגיל 6. גן הילדים פינה מזמנן של אמהות לילדים קטנים לטובת עיסוקים אחרים, כגון לימודים ועבודה.

53. הוועדה אף יזמה מספר פרויקטים לקידום תעסוקה לנשים בכפר: מפעל התה הוקם בשנת 2012 ומייצר כעשרה סוגים שונים של תה צמחים, מפעל לייצור מוצרי החלב שנפתח ב-2013, ומתפרה הנמצאת בבניין המועצה. בנוסף, הוועדה מארגנת הדרכות מקצועיות, סדנאות להעצמה נשית והרצאות המיועדות לנשים בנושאים שונים כגון אלימות נגד נשים, עזרה ראשונה, שמירה על היגיינת הילדים, ושימוש נכון ויעיל במים לאור מצוקת המים בכפר.

תמונות ממפעל החלב וממפעל התה בכפר מצורפות ומסומנות כתמונות 4 - 8 בע/27

ה. תגובת המשיבים לבנייה בכפר

54. כאמור לעיל, מבנה האבן הראשון בכפר הוקם עוד בשנות ה-20 של המאה הקודמת ובעקבותיו קמו מספר מבנים נוספים שעמדו על תילם עם תחילת הכיבוש. בשנת 1979 הוכרז שטח הכפר כשטח צבאי סגור, ובעת הזו כבר חיו במקום במבני קבע משפחות רבות. במרוצת השנים, לאור התפתחותו הטבעית של הכפר, הוקמו בו מבנים נוספים (ר' מפה מס' 6 בע/1).
55. רק בשנת 1997 הוצא צו ההריסה הראשון על מבנה בכפר. משמעות הדברים היא, שבמשך שלושה עשורים תמימים רשויות המנהל האזרחי אפשרו לכפר להתפתח באין מפריע.
- ר' מפת צווי ההריסה שניתנו בכפר כמפה מס' 4 בע/1 וכן פירוט בנספח ע/3.
56. בשנת 2004 פנו חברי מועצת הכפר בשתי עתירות לבית משפט זה בדרישה לבטל מספר צווי הריסה שהוצאו על 16 מבנים בכפר ולחייב את רשויות השלטון הישראלי באזור להכין תכנית מתאר לכפר (בג"ץ 143/04 גאבר נ' מדינת ישראל; בג"ץ 8440/04 דבק נ' מדינת ישראל). בין המבנים שיועדו להריסה היו מוסדות חינוכיים למרקם החיים התקין של התושבים כמו המסגד, גן הילדים והמרפאה.
57. בתגובתו לעתירות אלה הציע המנהל האזרחי לתחם חלק מהשטח הבנוי של הכפר שגודלו כ-110 דונם, הבנוי ברובו ממבני המגורים ומוסדות הציבור, כאזור שבו לא יאכפו צווי הריסה. ההצעה לא כללה פתרון לכמחצית מהמבנים שהיו קיימים בכפר מחוץ לשטח התחום, כגון מבנים לגידול הצאן בסמוך למבני המגורים, שמשמש לפרנסתם ולמחייתם של התושבים וכן לא כללה מבני מגורים אחרים. הצעת התיחום אף לא הציעה בהכרח תכנית לכפר אלא רק הסכמה לאי אכיפה בשטח מצומצם. לפיכך, נדחתה ההצעה על ידי התושבים (סימון קו התיחום המוצע והמבנים שהוקמו בתוכו ומחוצה לו מאז ועד היום מופיע במפה מס' 4 בנספח ע/1 לעתירה).
58. בית המשפט דחה את העתירות אולם ציין בפסק דינו כי רשם לפניו את הודעת המנהל האזרחי "לפיה תוחם אזור במרכז הכפר ובו מצויים מבני מגורים ומוסדות ציבור שנבנו ללא היתר, ואת אלה אין המשיבים מתכוונים להרוס לעת הזו" (ניתן ביום 17.4.08). מאז ועד היום, לא מימש המנהל האזרחי ולו צו הריסה אחד על מבנים שהוקמו בתוך השטח אליו התייחסה הצעת התיחום, ואף לא בשטח הסמוך לו, אלא רק בשולי הכפר. ככלל, מאז 1997 (עת החל המנהל להוציא צווי הריסה למבנים בכפר) ועד היום מימש המנהל האזרחי צווי הריסה בודדים בלבד, מתוך 55 צוים שהוצאו (ר' פירוט בטבלה המופיעה בפס' 30 לנספח ע/3 וכן במפה מס' 4 בנספח ע/1).
59. התושבים הם בעלי האדמות המוכרים של הכפר ויושבים עליהן זה עשרות שנים, הוא משמש כביתם היחיד, בו חיה קהילתם, ובו נמצאים מקורות הפרנסה שלהם, מוסדות החינוך ומוסדות הקהילה שלהם ושל ילדיהם. חרף מאמציהם החוזרים ונישנים לקבל את אישור מוסדות התכנון והבניה לתכניות מתאר שהגישו בעניין הכפר, נותרה המציאות התכנונית של הכפר קפואה ועומדת לאורך כל שנות השליטה הישראלית בשטח.

ו. התמעטות מקורות המים של פלסטינים בבקעת הירדן

60. על מנת להבין לעומק את הסיבות למצוקת המים הקשה באל-עקבה, יש צורך בהיכרות בסיסית עם מקורות המים הטבעיים שעמדו לרשות הכפר בעבר, על רקע מקורות המים של הפלסטינים באזור כולו. בהמשך יוסבר על מנגנון הגשת בקשות לחיבור לרשת אספקת המים בגדה המערבית, שמשמש אף הוא תפקיד מרכזי ביכולתם של הפלסטינים לעשות שימוש במקורות המים הטבעיים באזור.

61. מקורות המים המרכזיים בגדה המערבית הם אגן נהר הירדן, המהווה מקור מים עיליים משותף לישראל, לירדן ולפלסטינים, ואקוויפר ההר, המהווה מקור מי תהום משותף לישראל ולפלסטינים. אקוויפר ההר מורכב משלושה אקוויפרים – האקוויפר המערבי ("ירקון-תנינים"), האקוויפר הצפון-מזרחי ("שכם-גלבוע") והאקוויפר המזרחי. על פי הסכם הביניים אודות הגדה המערבית ורצועת עזה⁵ שנחתם בשנת 1995 בין ישראל לאש"ף (להלן: הסכם הביניים), המילוי הטבעי בממוצע רב-שנתי, בשלושת אגנים אלה, מסתכם ב- 679 מיליון מטר מ"ק בשנה בממוצע (מלמ"ש) (לוח 10 לסעיף 40 (מים וביו) לנספח III להסכם הביניים: פרוטוקול בנושא עניינים אזרחיים)⁶. נהר הירדן, הנחשב לחלק מאגן נהר הירדן, מסמן את גבולה המזרחי של בקעת הירדן, וניזון מהזרימה ההידרולוגית בחלקים הצפוני והמזרחי של אקוויפר ההר.

62. חלקו הצפוני של אקוויפר ההר נמצא בתחומי הגדה המערבית ובאזור הגלבוע שבתחומי ישראל, אך כמעט כל חלקו המזרחי נמצא בתחומי הגדה המערבית. אקוויפר ההר מתמלא מחדש בעיקר בגדה המערבית, בעקבות חלחול של מי גשם ושלג וניגר צפונה ומערבה לכיוון שטח ישראל ולכיוון נהר הירדן במזרח. לכן, מי גשמים היורדים בשטחי הגדה המערבית עשויים להישאב גם בתוך שטח ישראל, באופן שממעיט את זמינותם עבור תושבי הגדה המערבית (אורי טל-ספירו, **שיתוף פעולה ישראלי-פלסטיני בתחום המים**, עמ' 3 (הכנסת, מרכז מחקר ומידע, 2011)⁶ (להלן: **שיתוף הפעולה בתחום המים**)).

1.1. חסימת גישתם של פלסטינים למקורות המים בגדה המערבית

63. עם תחילת הכיבוש חתם המשיב 2 על מספר צווים צבאיים שהעניקו לישראל את השליטה על כל מקורות המים בגדה. צו צבאי מס' 92, מיום 15 באוגוסט 1967, העניק לצבא סמכות מלאה על כל ענייני המים בגדה. צו צבאי מס' 158, מיום 19 בנובמבר 1967, אסר על פלסטינים לבנות מתקני מים חדשים כלשהם מבלי לקבל היתר מהצבא וקבע כי כל מתקן מים או מקור מים בלי היתר יוחרמו. צו צבאי מס' 291, שהונפק ב-19 בדצמבר 1968, ביטל את כל ההסדרים הקשורים באדמה ובמים שחלו לפני שליטת ישראל בגדה המערבית. כתוצאה מכך הצבא לקח לידיה את מחלקת המים של הגדה המערבית, שהוקמה על-ידי ירדן בשנת 1966 במטרה לפתח ולתחזק את מערכת אספקת המים באזור.

⁵ www.knesset.gov.il/process/docs/heskemb4.htm#s40

⁶ www.knesset.gov.il/mmm/data/pdf/m02767.pdf

64. בהתאם להוראות הממשל הצבאי פלסטינים בגדה המערבית לא יכלו עוד לקדוח בארות חדשות, לשקם בארות ישנות או אפילו לבצע בהן תיקונים. פלסטינים אף לא יכלו ליישם פרויקטים כלשהם הקשורים במים (החל בהנחת צינורות, רשתות ובניית מאגרים וכלה בבארות ומעיינות ואפילו בורות לאיסוף מי גשמים), מבלי לקבל ראשית היתר מהצבא.
65. כניסתה של ישראל לאזור השפיעה באופן דרסטי גם על האפשרות להפיק מים ממקורות המים של פלסטינים בבקעה. על אף היותו מקור מים משותף, ישראל מונעת מפלסטינים לעשות שימוש במימיו של נהר הירדן. ב-1 בנובמבר 1967, נסגרה בצו סגירה 151 רצועה בת כ-237 אלף דונם לאורך גבולה של הגדה המערבית עם ירדן הכוללת את השטח שבין נהר הירדן במזרח לכביש הבקעה (כביש 90) ממערב לנהר (ר' גן נעול, ה"ש 1, עמ' 32).
66. בנוסף, ברבות השנים התמעטה כמות המים בירדן עצמו עקב הסטה של חלק ממימיו חזרה לאגם הכינרת, שאיבה מוגברת של ישראל מדרום לכנרת וכן שאיבת מים מהירדן מצד סוריה וירדן. מחקרים אחרונים הראו ש-98% מהמים שזרמו בעבר במי הירדן הדרומי נלקחו ממנו. כ-50%, נלקחו על ידי מדינת ישראל מדרום לכנרת, והשאר נשאבו על ידי סוריה וירדן (פרוטוקול ישיבה מס' 297 של ועדת הפנים והגנת הסביבה, הכנסת ה-18, עמ' 3-4 (15.12.2010)).
67. מאחר שכיום אין לפלסטינים כלל גישה למי נהר הירדן ולמקורותיו, מקור המים היחיד שהם ניזונים ממנו בפועל בגדה הוא אקוויפר ההר המזרחי, הנמצא כמעט כולו בשטחי הגדה המערבית. אלא שגם נגישות למים ממקור זה על ידי הפלסטינים נתקלת בקשיים רבים. ראשית, מאז שנת 1967 חלק נכבד משטחי הבקעה הוגדרו שטחים צבאיים סגורים. בשטחים אלו הוקמו גדרות, דרכי טשטוש, שדות מוקשים ומוצבים צבאיים. איזורים אחרים בבקעה הוגדרו כשמורות טבע ישראליות, תחומים מוניציפאליים ואדמה מעובדת של ההתנחלויות, שכולם סגורים בפני התושבים הפלסטינים באזור. על פי נתוני ארגון "בצלם", כ-85% משטח בקעת הירדן וצפון ים המלח אסורים לשימוש פלסטינים: נאסר עליהם לשהות בשטחים אלה, לבנות בהם ולרעות בהם צאן (ר' אתר בצלם: "רקע על בקעת הירדן"⁷; מפת OCHA, בקעת הירדן ואזור ים המלח, פברואר 2012)⁸.
68. סגירת שטחים אלו הגבילה את גישתם של הפלסטינים לאקוויפר ההר, אשר ניקוזם הטבעי של מי התהום שלו הוא מעיינות ובארות שהיו בשימוש הפלסטינים בבקעת הירדן ובגדה כולה (ר' מפת OCHA, הגבלות גישה בצפון בקעת הירדן, מתוך דו"ח עדכון תנועה וגישה בגדה המערבית, אוגוסט 2011, בעמ' 40⁹; גם דני רובינשטיין, "חלום הבקעה", קרקע 69/70, 18 (המכון לחקר מדיניות קרקעית ושימושי קרקע, קק"ל, 2010).

⁷ www.btselem.org/hebrew/jordan_valley

⁸ www.ochaopt.org/documents/ocha_opt_jordan_valley_factsheet_february_2012_map_hebrew.pdf

⁹ www.ochaopt.org/documents/ocha_opt_movement_and_access_report_august_2011_hebrew.pdf

2.1. פגיעה במקורות מים פלסטיניים בבקעת הירדן כתוצאה משאיבת יתר ישראלית

69. יכולתם של הפלסטיניים לנצל את מקורות המים שלרשותם הצטמצמה עם השנים גם בשל שאיבת יתר של ישראל המבוצעת באמצעות בארות עמוקות, וגורמת לירידה בכמות המים הזמינה לפלסטיניים השואבים באמצעות בארות רדודות יותר.

70. בשנת 1982 הועברה תשתית המים בגדה המערבית, שנשלטה בידי הצבא, לידי חברת "מקורות", חברת המים הלאומית של ישראל. משק המים של מקורות באזור בקעת הירדן הוא עצמאי, והוא מנותק מהמערכת הארצית של החברה לאספקת מים ליישובי ישראל או התנחלויות בגדה המערבית. "מקורות" מפעילה בגדה המערבית כמה עשרות תחנות שאיבה, בעיקר באזור בקעת הירדן. תחנות השאיבה של מקורות, גם אלה המצויות בשטחיהן של קהילות פלסטיניות או בקרבתן, הן מתחמים סגורים ומגודרים. המים המופקים מתחנות שאיבה אלה משתלבים במערכת המים הנפרדת של בקעת הירדן. בנוסף, מוכרת "מקורות" כמות מים מסוימת, שמוכתבת על ידי הרשויות הישראליות, לשירותי המים הפלסטיניים.

71. על פי פרסומי חברת מקורות, מדובר בחברה היחידה בעולם ששואבת מים משכבות עמוקות של הקרקע – חלק מהקידוחים מגיעים לעומק רב במיוחד של עד 1,500 מטרים (מתוך אתר חברת מקורות-פתרונות-הידרולוגיה וקידוחים¹⁰).

72. מי התהום בבקעת הירדן משמשים כמקור העיקרי למים המסופקים להתנחלויות בגדה המערבית. לפי נתוני "מקורות", רוב קידוחי המים בשטחי הגדה המערבית מצויים בבקעת הירדן, בחלקו המזרחי והעשיר של אקוויפר ההר. בשנת 2008 הפעילה "מקורות" 42 קידוחי מים בגדה המערבית, שבהם שאבה 46.5 מליון מ"ק מים. 28 מהקידוחים היו באזור בקעת הירדן, ובהם שאבה "מקורות" כ-32 מליון מ"ק מים, שהם 69% מכלל המים ששאבה החברה בכלל הגדה.

הנתונים מופיעים בתשובת מרחב המרכז בחברת "מקורות" מיום ה-15.11.2009 לפניית העותרת 15, המצורפת כנספח ע/7

73. באותה שנה הוקצו להתנחלויות בבקעת הירדן וצפון ים המלח 44.8 מליון מ"ק מים, 70% מהם מקורם בקידוחי חברת מקורות. כלומר, המים שנשאבו באותה שנה על ידי מקורות מקידוחי המים בבקעת הירדן הופנו כמעט במלואם (31.3 מליון מ"ק) לטובת התנחלויות הבקעה. שאר המים שנצרכו על ידי התנחלויות הבקעה באותה שנה (עוד כ-13.5 מליון מ"ק) מקורם במים עיליים – מאגר תרצה, נהר הירדן ומי קולחין (רי נישול וניצול, עמ' 21).

74. נתונים אלה תואמים את נתוני הבנק העולמי, אשר ערך מחקר מקיף בנושא ההגבלות על פיתוח משק המים הפלסטיני (להלן: **דו"ח הבנק העולמי**). במחקר נמצא, כי כ-44 מליון מ"ק מהמים שנשאבו מבארות הנתונות לשליטת ישראל וההתנחלויות בגדה המערבית הועברו באותה שנה לצרכי ההתנחלויות בגדה המערבית (מתוך 46.5 מליון מ"ק קידוחי מים בסך הכל בגדה המערבית כאמור לעיל), שצרכו בסך הכל כ-75 מליון מ"ק של מים. דהיינו הרוב המכריע של המים הנשאבים ממי התהום בבקעת הירדן משמש כמקור המים העיקרי בהתנחלויות בגדה

¹⁰ www.mekorot.co.il/Heb/newsite/Solutions/Drilling/Pages/default.aspx

75. במהלך השנים נוצל פוטנציאל המים המקומי בבקעת הירדן כמעט במלואו, עד כדי סכנת משבר. המים הנשאבים אינם מספיקים לצרכי ההתנחלויות בגדה, ומחסור המים הקריטי הקשה בבקעה הוביל לחיפוש אחר מקורות מים נוספים, שבמסגרתו פותחו כמה אפשרויות. בנוסף לקידוחים הישראליים, הקימה ישראל בשנים 1997–2003 את מאגר תרצה בסמוך לאזור ההצפה של נהר הירדן וקרוב להתנחלות יפית שבמרכז בקעת הירדן. זהו אגם מלאכותי שאוגר באמצעות שלושה סכרים את מי השטפונות של ואדי אל פארעה, הגדול בנחלים של מזרח הגדה המערבית (ואחד ממקורות המים הטבעיים בהם נהגו תושבי הכפר אל-עקבה לעשות שימוש בעבר). מי המאגר משמשים להשקית גידולים חקלאיים ולגידולי דגים של ההתנחלויות באזור. מאגר תרצה מוסיף בשנה ממוצעת כ-15% מים לחקלאות ההתנחלויות בבקעה. פתרונות נוספים שפותחו עבור חקלאי הבקעה בהתנחלויות הם שאיבת מים מאזור גאון הירדן והבאת מי קולחין מירושלים באמצעות מערכת שינוע משוכללת (לי כהנר, ארנון סופר ויובל כנען, **"עתיד בקעת הירדן, השארתה בריבונות ישראלית, השיקולים בעד ונגד"**, 13–14 (קתדרת חייקין לגאואסטרטגיה, אוניברסיטת חיפה, 2006).¹²

76. בכמה מקרים הקידוחים הישראליים בבקעת הירדן גרמו להפסקת השאיבות מבארות של מספר כפרים פלסטינים או צמצמו את יכולת השאיבה מבארות הסמוכות לקידוחים אלה והשפיעו על איכות המים. כך, למשל, קידוחי "מקורות" באזור הכפרים הפלסטינים הנמצאים לא רחוק מהכפר אל-עקבה – ברדלה, כרדלה ועין אל בידא שבצפון בקעת הירדן – ייבשו לגמרי את הבארות הפלסטיניות בכפרים אלה. כתוצאה מכך התחייבה ישראל לפצות את הכפרים הללו על אובדן מקורות המים, והיא מספקת להם ולכמה כפרים נוספים באזור מרכז הבקעה כשישה מליון מ"ק מים בשנה מקידוחי "מקורות" באזור. קידוחים אלה נועדו לספק את צרכיהן של ההתנחלויות מחולה ושממות מחולה, אולם גם ההתנחלויות גבעת סלעית, משכיות ורותם (אשר סמוכות לכפר אל-עקבה) כמו גם כמה בסיסי צבא ליד ואדי אל-מאלח, צורכים מים שמקורם בבארות שישראל קדחה מחוץ לברדלה.

להרחבה בעניין השפעת הקידוחים הישראליים על בארות המים בבקעת הירדן ר' בצלם, **נישול וניצול, מדיניות ישראל באזור בקעת הירדן וים המלח**, מאי 2011, עמ' 19–20 (להלן: **נישול וניצול**); על שאיבת היתר, ר' דו"ח אמנסטי אינטרנשיונל, **מים עכורים - שלילת גישה הוגנת למים מפלסטינים**, 2009 (להלן: **מים עכורים**), עמ' 14–15.

77. העברת השליטה על מקורות המים בגדה לידי "מקורות" השפיעה משמעותית, אם כן, על יכולתם של הפלסטינים בגדה המערבית בכלל ובבקעת הירדן בפרט להמשיך ולעשות שימוש במקורות המים הטבעיים שעמדו לרשותם.

¹¹ siteresources.worldbank.org/INTWESTBANKGAZA/Resources/WaterRestrictionsReport18Apr2009.pdf
¹² geo.haifa.ac.il/~ch-strategy/publications/books/yarden/yarden.pdf

3.1. מנגנון כושל של שיתוף הפעולה בעניין השימוש במים בגדה המערבית

78. הסיבה השלישית שבגינה צומצמה אפשרותם של הפלסטינים לעשות שימוש במקורות המים הטבעיים בגדה המערבית היא הסכם הביניים שנחתם בין הצדדים (ה"ש 5 לעיל). בהסכם הכירה ישראל בזכויותיהם של הפלסטינים למים בגדה המערבית. הסכם הביניים לא כוון לסכם את הזכויות והחובות של הצדדים באשר לשליטה על הגדה המערבית אלא קבע תקופת ביניים של לא יותר מחמש שנים לאחר החתימה על "ההסכם בדבר רצועת עזה ואזור יריחו" משנת 1994. מסיבה זו הוסכם כי זכויות המים וצרכים עתידיים של האוכלוסייה יידונו וייקבעו בהסכם הקבע העתידי (סעיף 40(5) להסכם), שבסופו של דבר לא נחתם. אולם עד אשר יחתם ההסכם הצפוי, הצדדים הסכימו לשתף פעולה וחתמו על הסכם הביניים הכולל פרק נרחב בנושא המים והביוב, וייחדו כמויות מים אשר יהיו זמינות לשני הצדדים באותה תקופת ביניים (לוח 10 לסעיף 40 להסכם).

79. הסכם הביניים לא שיפר את גישתם של פלסטינים למקורות מים בשטחים הכבושים והשליטה על מקורות המים בשטחים הפלסטינים לא הועברה לידי הרשות הפלסטינית. זו קיבלה רק את האחריות על ניהול אספקת מים, המוקצבת לאוכלוסייה הפלסטינית, ועל שיקום ותיקון תשתית המים (סעיפים 2.א ללוח 8 לסעיף 40, פסקה 15 להסכם הביניים). ההסכם מורה על שימור כמויות קיימות של שימוש במשאבים, תוך התחשבות בכמויות של מים נוספים שיוכלו הפלסטינים לפתח מן האקוויפר המזרחי וממקורות מוסכמים אחרים בגדה המערבית כמפורט בסעיף 40 להסכם (ר' **מים עכורים**, עמ' 22).

80. הגישה אל מימיו של אגן נהר הירדן נותרה חסומה בפני פלסטינים גם לאחר הסכם הביניים. לפיכך, מקור המים העיקרי שנותר לשימוש תושבי הגדה הינו מי תהום מהאקוויפר המזרחי, לגביו נקבע כי הפלסטינים יוכלו לשאוב כמויות מים נוספות (ר' דו"ח הכנסת בדבר שיתוף הפעולה ישראלי-פלסטיני בתחום המים).

81. בהתאם לסעיפים 1-2 ללוח 8 לסעיף 40, פסקה 15 להסכם הביניים, כל פרויקט חדש בתחום המים, החל מקידוח באר וכלה בהנחת צינור או בניית מאגר, לרבות בשטחי A הנתונים לשליטה מלאה של הרשות הפלסטינית, תלוי באישור ועדת מים משותפת קבועה (Joint Water Committee או בקיצור: JWC). ועדה זו הוקמה במסגרת הסכם הביניים, ואמורה הייתה לפעול בתקופת הביניים ועד להגעה להסכם קבע (להלן: ועדת המים המשותפת). לרשות הפלסטינית אין כל סמכות להגדיל את כמויות המים הנשאבות, לקבל החלטות הנוגעות לקידוח בארות חדשות או לשיקום בארות קיימות, וכן ליישם פרויקטים אחרים הקשורים למים, כגון תכניות להקמת מערכות מים וביוב חדשות או לשינוי מערכות קיימות.

82. על פי הסכם הביניים, בוועדת המים המשותפת ישנה נציגות שווה לצד הישראלי ולצד הפלסטיני וכל החלטותיה מתקבלות בקונצנזוס. מנגנון זה, שנועד להבטיח שוויון ושיתוף פעולה בין שני הצדדים, מספק לכל צד בוועדה אפשרות להטיל וטו על כל החלטותיה.

83. הבנק העולמי, שערך כאמור לעיל מחקר מקיף בנושא ההגבלות על פיתוח משק המים הפלסטיני, ציין בו כי ה-JWC אינו מתפקד כמוסד לניהול משותף עקב א-סימטריה בסיסית בין ישראל לרשות הפלסטינית בעוצמה, ביכולת, במידע ובאינטרסים (ר' תמצית הטענות בעניין פעילות ה-JWC - בעמוד ix לדו"ח והרחבה בפרק 17 לדו"ח). מכיוון שישראל היא הנהנית

המרכזית ממקורות המים בגדה המערבית, המספקות גם את צרכיהן של ההתנחלויות באזור, לרוב האוכלוסייה הפלסטינית היא זו שזקוקה לאישור הוועדה המשותפת, ולישראל אין מוטיבציה לאשר פרויקטים אשר יגדילו את הפקת המים לפלסטינים (דו"ח הבנק העולמי, ה"ש 11 לעיל, עמ' 54; לביקורת נוספת על פעילות ה-JWC ר' גם שיתוף הפעולה בתחום המים, עמ' 8; מים עכורים, עמ' 32–34).

84. על פי נתוני הבנק העולמי, הפרויקטים המשמעותיים ביותר שאושרו על ידי ועדת המים המשותפת היו שיפור של מערכות מים פלסטיניות קיימות, ואילו בקשות ליצירת מקורות מים נוספים נדחות לרוב. כך, למשל, עד שנת 2008 הוגשו 202 בקשות לקידוח בארות, מתוכן אישרה הוועדה 65 בקשות בלבד (דו"ח הבנק העולמי, ה"ש 11 לעיל, עמ' 48 לדו"ח).

85. במחקר מקיף שנערך בשנת 2013 על ידי ד"ר יאן סבלי (Sebly), מומחה ליחסים בינלאומיים, נותחה פעילותה של ועדת המים המשותפת בשנים 1995–2008.¹³ ממצאי המחקר העלו, כי רשות המים הפלסטינית אישרה את כל הבקשות הישראליות למתקני אספקת מים חדשים להתנחלויות בגדה המערבית, ואילו ישראל הטילה וטו על כל בקשה פלסטינית לבארות חדשות באגן המערבי של אקוויפר ההר. חלק מהבקשות נתקלו בדחיה על סמך קריטריונים תכנוניים ואז הועברו למיקומים עם פוטנציאל הפקה הרבה יותר נמוך. לגבי פרויקטים אחרים לקידוח בארות נדרשו הפלסטינים לחכות יותר משמונה שנים כדי להשיג אישור. ד"ר סבלי הגיע למסקנה כי 'שיתוף הפעולה' הישראלי-פלסטיני בנושא המים בדמות ועדת המים המשותפת, תרם להחרפה משמעותית של משבר אספקת המים הפלסטיני.

86. במחקר נוסף בנושא, שערך ארגון EWASH¹⁴, נמצא כי משנת 1995 ועד שנת 2011 הגישו הפלסטינים לוועדה המשותפת 30 בקשות לאישור פרויקטים לטיפול בשפכים. רק ארבע מהם אושרו. בשנת 2011 הגישה הרשות הפלסטינית 38 בקשות בסך הכל, מתוכן אושרו רק שלוש, שהיו בקשות לפרויקטים לביצוע מהיר שהיו אמורים להתבצע בשנת 2010 כחלק משיקום בארות להשקיית חקלאות.

87. ישראל אף מגבילה את אופי שיקומן של בארות קיימות, כגון הגבלת הקדיחה לעומק מסוים ופיקוח ישראלי על כמויות המים הנשאבות מהן. רשות המים הפלסטינית נדרשת להציג תכנית שיקום מפורטת של כל באר, כולל התקנת צריכת מים אלקטרונית בכל אחת מהן, בטרם תאשר הוועדה סופית את הבקשות לשיקומן (ר' נישול וניצול, בעמ' 20).

88. על פי נתוני הרשות הפלסטינית, נכון לשנת 2009 הפעילו הפלסטינים כ-89 בארות בבקעת הירדן, ביחס ל-209 שהפעילו באזור לפני 1967. רוב הבארות הפועלות היום משמשות לחקלאות ומיעוטן לצריכה ביתית. עומקן רדוד יחסית ונע בין עשרות מטרים ל-200 מטרים. חלק מהבארות יצא מכלל שימוש בשל התיישנות של ציוד השאיבה (משרד החקלאות הפלסטיני

¹³ Jan Sebly, **Water Cooperation – or Instrument of Control?**, Policy Brief, (University of Sussex, March 2014)

www.sussex.ac.uk/webteam/gateway/file.php?name=2788-policy-briefing-web.pdf&site=11

¹⁴ Emergency Water Sanitation and Hygiene group (EWASH) in the Occupied Palestinian Territory, **Down the Drain:**

Israeli restrictions on the WASH sector in the Occupied Palestinian Territory and their impact on vulnerable communities, March 2012, p. 12

ורשות המים הפלסטינית, **פיתוח הבקעה הפלסטינית – תכנית לפיתוח מקורות המים במחוזות הבקעה**, טיוטה סופית, מאי 2010, עמ' 3–158 (המקור בערבית)).

89. תדירות ישיבות הוועדה המשותפת מושפעת ישירות מהמצב הפוליטי, וישיבותיה נערכות לעיתים נדירות באופן שלא מאפשר מתן מענה מספק לצרכי האוכלוסייה. בעשור הראשון שלאחר החתימה על הסכם הביניים, הוועדה כונסה בממוצע חמש פעמים בשנה. ממוצע זה הלך וירד עם השנים, ובשנת 2008 התקיימה רק ישיבה אחת במשך השנה כולה (**הבנק העולמי**, ה"ש 11 לעיל, עמ' 47-48). הטענות על התנהלותה הכושלת של ועדת המים המשותפת, והיותה למעשה חותמת גומי לצורך חיבור התנחלויות ישראליות לרשת אספקת המים, גרמו להשבתת הפגישות המשותפות של חבריה במשך חמש השנים האחרונות.

מענה שר הבטחון לשאילתא בנושא ועדת המים המשותפת מיום 13.1.2016 מצורף כנספח ע/8

90. אישורה של ועדת המים המשותפת הוא רק המשוכה הראשונה שפלסטינים המבקשים לבצע פרויקטים הקשורים במים בגדה המערבית צריכים לעבור. לפי סעיף 37 א(ב) לחוק תכנון ערים כפרים ובנינים – חוק זמני מס' 79 לשנת 1966, חיבורו של מבנה לתשתיות חשמל, מים וטלפון יותנה במתן אישור מטעם מוסד התכנון, לפיו המבנה נבנה בהתאם להיתר בנייה. לפיכך, אם וכאשר הוועדה המשותפת מאשרת פרויקט כזה, עדיין נדרשים התושבים לקבל היתרים נוספים מהמנהל האזרחי לפני שניתן להתחיל בעבודות כלשהן בשטח C שבגדה המערבית. המנהל האזרחי כפוף למשיב מס' 1, הוא שר הבטחון.

91. הדבר נכון לא רק בנוגע לפרויקטים שימוקמו בשטח C – דוגמת בארות, תחנות שאיבה, מאגרים ומתקני טיפול בשפכים – אלא גם לפרויקטים דוגמת התקנה או תיקון של צינורות מים המיועדים להתחבר לרשתות המים וביוב בשטחי A או B אך עוברים דרך שטח C. שלב זה טומן בחובו בעיות קשות משום ששטח C משתרע על פני 60% משטח הגדה המערבית, והפרויקטים מקיפים יישובים מבודדים רבים הממוקמים במובלעות של שטחי A או B. בפועל, פירוש של דבר שכל פרויקט משמעותי במשק המים בגדה המערבית אינו יכול להתבצע אם המנהל האזרחי אינו מאשר אותו תחילה.

92. ביקורת רבה הושמעה על הליך קבלת היתרים מהמנהל האזרחי הכרוך בהליכים ביורוקרטיים ממושכים, ועל עיכוב ודחיות של בקשות פלסטינים לפרויקטים בענייני מים, גם לאחר אישורן על ידי ועדת המים המשותפת. כאמור לעיל, מתוך 202 בקשות לקידוח בארות מים שהוגשו בין השנים 1997-2008, אושרו רק 65 בקשות בועדה המשותפת. מתוך הבקשות שאושרו, רק 38 יושמו בפועל לאחר שהמנהל האזרחי אישר והשלים את ההליכים הרלוונטיים (כלומר 19% מתוך סך הבקשות לקידוח בארות מים שהוגשו מלכתחילה באותן שנים בפני הוועדה המשותפת) (**דו"ח הבנק העולמי**, ה"ש 10 לעיל, עמ' 48).

93. גם כאשר מוענקים היתרים, ביצוע העבודות תלוי בהערכות הצבא לגבי "שיקולי הביטחון" הנוגעים למקום ולזמן שבהם הן אמורות להתבצע (לדוגמאות של עיכוב בקשות לאורך שנים על ידי המנהל האזרחי ר' **מים עכורים**, בעמ' 35 ואילך).

¹⁵ www.pwa.ps/userfiles/file/%D8%AA%D9%82%D8%A7%D8%B1%D9%8A%D8%B1/FINAL%20DRAFT-FINAL.pdf

94. על אף היות הוועדה המשותפת שלב רשמי וראשוני לאישור בקשת הגשות הקשורות לחיבור למים, עולה מן המתואר לעיל כי ישראל הינה הגורם הקובע, הלכה למעשה, את היתכנות הישוב הפלסטיני לחיבור למים. הדבר בולט ביתר שאת בהחלטה שנתקבלה לאחרונה, לאחר שהמנהל האזרחי אישר את חיבורה של העיר הפלסטינית החדשה רואבי, למרות שפעילותה של הוועדה המשותפת משותקת מזמן זמן רב. למרות זאת, אישר ראש הממשלה את חיבור העיר הפלסטינית למים. בדומה, אושרו לביצוע מספר פרויקטים פלסטינים נוספים במהלך חמש השנים האחרונות ללא אישורה של הוועדה המשותפת (ר' ע/8 לעתירה).
95. לסיכום, חרף הציפיות הפלסטיניות ועל אף הקבוע בהסכם הביניים, מאז החתימה על הסכם הביניים, הצטמצמו כמויות המים שהיו זמינות לכלל תושבי הגדה המערבית, ולתושבי בקעת הירדן בפרט, בהשוואה לתקופה שלפני החתימה על ההסכם. כך, למשל, בשנת 2008 הפיקו הפלסטינים באזור בקעת הירדן 30.7 מיליון מ"ק מים, פחות מ-44% מהכמות שהפיקו לפני החתימה על הסכם הביניים ב-1995 (**נישול וניצול**, עמ' 19).
96. על פי נתוני הבנק העולמי "פלסטינים מפיקים כ-20% מ'הפוטנציאל המוערך' של האקוויפרים שנמצאים מתחת לפני הקרקע של הגדה המערבית וישראל" (**דו"ח הבנק העולמי**, עמ' 11).

ז. השפעת צמצום הנגישות והזמינות למקורות המים הטבעיים על הכפר אל-עקבה

97. כדוגמת הכפרים הפלסטינים בצפון בקעת הירדן, גם הכפר אל-עקבה סובל מהתמעטות מקורות המים הטבעיים באזור, בין היתר כתוצאה משאיבות היתר של ישראל באזור. כך, למשל, ראש מועצת הכפר והעותר 1, על מצב המעיינות ששימשו בעבר את הכפר:
- "בגלל הנוכחות הצבאית והגבלות התנועה היה קשה להמשיך עם המעבר הזמני בחודשי הקיץ לאזורים הסמוכים למעיינות. בנוסף, כמות המים במעיינות שמסביב לכפר התמעטה במהלך השנים מאוד והיום אין בהם מספיק מים. אחת הסיבות לכך היא שההתנחלויות הסמוכות כמו משכיות ורותם שואבות כל הזמן מים ממאגרי האזור" (פסקה 17 לתצהירו).
98. לכך התווספה חסימת הגישה של תושבי הכפר למעיינות באזור הכפר בעקבות הקמת בסיס צבאי והנוכחות הצבאית בסביבת המעיינות. כך, למשל, הוקם בשנת 1981 בסיס צבאי באזור עין אל-מאלח, דבר שהדיר את רגליהם של פלסטינים מהאזור. כך מספר העותר 2 (בפסקה 10 לתצהירו):
- "ברגע שנכנס לכאן הכיבוש, בהתחלה המשכנו להביא מים בדליים על חמורים מהמעיינות, אבל פחדנו מהחיילים. בנוסף, המים במעיינות הלכו והתמעטו ולא היה שווה להגיע עד לשם כדי להביא קצת מים. ואז התחלנו לקנות מים ולהוביל אותם בטנקים."
99. כיום תושבי הכפר מתמודדים עם מצוקה יום-יומית כיוון שמקורות המים הטבעיים בהם עשו שימוש כבר אינם זמינים: חלק מהמעיינות ומהבארות התייבשו או שנביעתם הצטמצמה עד מאוד כתוצאה משאיבת המים המוגברת של ישראל וכתוצאה ממיעוט מי הגשמים לאורך השנים, ולחלק אחר מהם אין גישה כתוצאה ממדיניות המנהל האזרחי.

ח. ניסיונות התמודדות עצמאיים עם בעיית המחסור במים

100. בשנת 2008 בנו תושבי הכפר בריכה קטנה לאגירת מים המכילה כ-300 מ"ק מים ונועדה לצרכים חקלאיים. גם נגד בריכת מים זו הוצא צו הריסה ותושבי הכפר חוששים מהריסתו.
101. לאחר שתושבי הכפר נוכחו לראות שמקורות המים הטבעיים המצויים באזור הכפר מתמעטים, ולאור הקושי היומיומי הכרוך בנגישות אליהם, פנו ב-1997 להקמת בריכת אגירה למי גשמים שתספק מים לכל הכפר ותוקם מכספם ומכוח עבודתם. בריכת האגירה, שהצליחה להקל חלקית על מצוקת המים בכפר, נהרסה על ידי אנשי המנהל האזרחי שנתיים בלבד לאחר שהוקמה, בשנת 1999. זאת, בלא שהוצע פתרון אחר למצוקת המים של התושבים.

ט. סירוב המשיבים לחבר את הכפר למערכת המים

102. כאמור לעיל, על פי הסכם הביניים, מנגנון חיבור ישובים לרשת אספקת המים בגדה המערבית כולל שני שלבים. ראשית, יש להגיש בקשה לוועדת המים המשותפת. לאחר אישור הבקשה, יש לקבל אישור נוסף מהמנהל האזרחי.
103. הגשת בקשה בעניני מים לוועדת המים המשותפת נעשית באמצעות נציגי הצדדים המרכיבים אותה - רשות המים הישראלית או רשות המים הפלסטינית. במקרה של ישובים פלסטיניים המצויים בשטח C, כדוגמת הכפר אל-עקבה, הרי שהכתובת להגשת בקשות לחיבור למים לוועדת המים המשותפת אינה הרשות הפלסטינית, אלא רשויות המנהל האזרחי, המנהלות את השליטה האזרחית של מדינת ישראל בגדה המערבית, לרבות את השליטה במקורות המים, והן שאחראיות, בין היתר, על הבטחת צרכיה האזרחיים של האוכלוסייה הפלסטינית בשטח C.
104. ביום 9.6.2010 פנו האגודה לזכויות האזרח ועמותת "במקום" מטעם הכפר אל ראש המנהל האזרחי דאז. הפניה פירטה על אודות מצוקת המים הקשה הקיימת בכפר אל-עקבה, נסיבותיה והשלכותיה על התושבים. בפניה נכללה דרישה לפתרון מצוקת המים של תושבי הכפר באמצעות חיבור לרשת המים או למצער באמצעות מתן היתר לחפירת באר מים באזור הצפוני לכפר שתספק את צרכי המים של התושבים. בנוסף, על מנת להקל על מצוקת המים לתקופת ביניים, הציעו העותרים לאפשר לתושבי הכפר להקים ולבנות מתקנים לאגירת מים. הדרישה נומקה בפירוט ונשענה על החובה לספק מים על פי המשפט ההומניטארי הבינלאומי, על החובה על פי משפט זכויות האדם הבינלאומי ועל המשפט הישראלי.

פניית העותרות 15 ו-16 מיום 9.6.2010 בדרישה לפתרון מצוקת המים מצורפת כנספח 9/ע

105. ביום 25.8.2010 התקבל מענה מטעם המנהל האזרחי, בו צוין כי עתיד להתקיים דיון בראשות ראש המנהל האזרחי בנושא וכי הפונים יעודכנו בהתפתחויות ככל שיהיו. צוין כי לא קיימת תכנית מתאר בתוקף לכפר, וכי הוגשה בקשה מצד נציגי הכפר לתכנית מתאר בינואר 2010, אשר נמצאת בטיפול לשכת התכנון במנהל האזרחי.

תשובת המנהל האזרחי מיום 25.8.2010 לפניית העותרות מצורפת כנספח ע/10

106. ביום 23.1.2011 התקיימה פגישה בין ראש תחום תשתיות במנהל האזרחי לבין נציגי העותרות 15 ו-16. בפגישה נדונה, בין היתר, בקשת העותרים לחיבור הכפר לרשת אספקת מים. אנשי המנהל שבו וחזרו על הטענה כי לא ניתן לחבר את הכפר לתשתיות מים מכיוון שאין לו תכנית מתאר בתוקף, וציינו כי תלויה ועומדת בפני המנהל תכנית מתאר שהגישו העותרים, ו"לאחר שהתוכנית תפורסם ע"פ אישור רמ"א [ראש המנהל האזרחי – ש.א.ח] להפקדה ניתן יהיה לאפשר חיבור למים וחשמל".

פרוטוקול הפגישה מיום 23.1.2011 מצורף ומסומן כנספח ע/11

107. לאור מצוקת המים הקשה שהלכה והחריפה עם השנים, ותוצאות ההליכים התכנוניים להסדרת הבניה בכפר עד כה, פנו העותרים באמצעות האגודה לזכויות האזרח ביום 4.7.11 אל ראש המנהל האזרחי בשעתו, בדרישה מחודשת לחיבור הכפר למים באופן מיידי וללא תלות בהליך התכנוני אשר התנהל בעבר או יתנהל בעתיד.

דרישה מחודשת מיום 4.7.2011 מצורפת כנספח ע/12

108. ביום 6.10.2011 התקבלה תשובתו של רמ"ד תשתיות אזרחיות במנהל האזרחי, בה צוין כי המנהל האזרחי בוחן הכנת תכנית מתאר לכפר "שבעקבותיה יוכלו להתחבר לתשתיות כגון מים וחשמל". כן צוין בתשובה כי לא ניתן לחבר מקבץ בנייה לא חוקי ללא מעמד סטטוטורי, על פי חוק התכנון הירדני לתשתיות.

תשובת המנהל האזרחי מיום 6.10.2011 מצורפת כנספח ע/13

109. ביום 21.3.2012 התקיים דיון בוועדת המשנה לתכנון ורישוי הכפופה למועצת התכנון העליונה, שבסופו התקבלה החלטה לדחות את תכנית המתאר השלישית שהוגשה בשם תושבי הכפר אל-עקבה.

פרוטוקול דיון ועדת המשנה לתכנון ורישוי מיום 21.3.2012 מצורף כנספח ע/14

110. ביום 4.7.2012 נשלחה לתא"ל מוטי אלמוז, ראש המנהל האזרחי, תזכורת נוספת לגבי הדרישה המחודשת לחיבור אל-עקבה למים בנפרד מהליך התכנוני שלא צלח עד כה.

תזכורת נוספת מיום 4.7.2012 מצורפת ומסומנת כנספח ע/15

111. ב-13.8.2012 נתקבלה תשובתו של המנהל האזרחי. בתשובה נטען כי לפי סעיף 37 א(ב) לחוק תכנון ערים, כפרים ובניינים מס' 79 לשנת 1966 הקובע כי חיבורו של מבנה לתשתיות חשמל, מים וטלפון יותנה במתן אישור מטעם מוסד התכנון לפיו המבנה נבנה בהתאם להיתר בנייה. מאחר שהמבנים בכפר הוקמו ללא קבלת היתר בניה כדין, אין מקום לחבר את הכפר למים. בשולי הדברים צוין כי כיוון שהכפר אל-עקבה מצוי בתחום שטח סגור (שטח אש), ישנה היתכנות נמוכה לאישורה של תכנית מתאר בנקודה זו.

תשובת המנהל האזרחי לפניית העותרת 15 מיום 13.8.2012 מצורפת כנספח ע/16

112. ביום 9.6.2014 פנו העותרים באמצעות האגודה לזכויות האזרח אל המנהל האזרחי בבקשה לדעת אם חל שינוי בעמדתם בעניין חיבור הכפר למים טרם נקיטת הליכים משפטיים. בדרישה

הסבירו העותרים כי בכל יום ממשיכים להיפגע מאות תושבי הכפר כתוצאה מהעדר חיבור של הכפר לרשת המים והעדר גישה למים זורמים. לדרישה אחרונה זו לא התקבלה כל תשובה מצד המנהל האזרחי.

פניית העותרת 15 מיום 9.6.2014 מצורפת ומסומנת כנספח ע/17

113. בעוד שבקשותיהם של העותרים לחבר את הכפר למערכת אספקת המים סורבו בטענה שחיבור לתשתיות כגון מים אפשרי רק בהתקיים אופק תכנוני לכפר, וניסיונותיהם להקל על מצוקת המים בדרכים אחרות, כגון הקמת בריכות אגירה, נתקלו בידו הקשה של המנהל האזרחי, זכות ההתנחלויות הישראליות בבקעת הירדן ליחס אחר לחלוטין. התנחלויות אלה חוברו לרשת אספקת המים של "מקורות", לעיתים אף בהעדר אופק תכנוני. גם ההתנחלויות המכונות "מאחזים בלתי מורשים", שישראל טוענת כי הוקמו ללא היתר והבטיחה שוב ושוב לפנותן, נהנות מאספקה ישירה של מים מחברת "מקורות" או מהתנחלויות ישראליות סמוכות, שהרשויות התירו באופן רשמי את הקמתן ואשר חוברו לרשת המים הישראלית בגדה המערבית.

114. עו"ד טליה ששון, לשעבר ראש המחלקה לתפקידים מיוחדים בפרקליטות המדינה, תיעדה דוגמאות להפרות כאלה בחוות דעת שהכינה בשנת 2005 לבקשת ראש הממשלה בנושא מאחזים בלתי מורשים (טליה ששון, **חוות דעת (ביניים) בנושא מאחזים בלתי מורשים**, (2005)). בחוות הדעת ציינה ששון כי יש לקבל היתר מקמ"ט המים של המנהל האזרחי לחיבור לגבי חיבור לרשת המים של מקורות. בהמשך נכתב: "מצאתי כי חלק מהמאחזים הבלתי מורשים חוברו לרשתות כאמור" (עמ' 37). ששון ציינה כי המנהל "אחראי על מתן אישור חיבור מבנים לתשתיות (כמו מים וחשמל)" (עמ' 26), משרד הבינוי והשיכון "סייע למועצות אזוריות באיו"ש במימון הקמת תשתיות (...כמו חיבור לתשתיות מים...) והקמת מבני ציבור למאחזים בלתי מורשים" (עמ' 30).

115. על אף שהכתובת בעניין חיבור המים היא כאמור המנהל האזרחי, עשו העותרים כל מאמץ לפתור את מצוקתם גם בדרכים אחרות. כך, למשל, פנו מספר פעמים אל רשות המים הפלסטינית, הגם שאין לה יד ורגל בענייני מים בשטחי C. זו ציינה בתשובה לאחת הפניות כי אין באפשרותה לסייע לעותרים עקב מחסור במקור מים באזור.

פניותיהם של העותרים אל הגורמים הפלסטיניים מצורפות כנספח ע/18

העתק התשובה מרשות המים הפלסטינית מיום 26.10.05 מצורף כנספח ע/19

י. מקורות המים הנוכחיים של העותרים: כמויות, צריכה ועלויות

116. בקעת הירדן והמורדות המזרחיים של גב ההר הם בעלי אקלים יבשתי, המתאפיין בטמפרטורות גבוהות (עד 45 מעלות בקיץ) ולחות נמוכה. בטמפרטורות הגבוהות יש יתרון וחסרון כאחד. לטמפרטורות הגבוהות יתרון חקלאי, שהוא גם כלכלי, שכן הן מאפשרות לגדל ולשווק בסתיו ובחורף גידולים שבאזורים אחרים אי אפשר לגדל בעונות אלו (וזאת בתלות בזמינות כמויות

המים הנדרשות לשם כך). החסרון הוא שבקיץ הארוך טמפרטורות כה גבוהות מקשות ביותר על החיים, מגבילות את שעות העבודה ואף פוגעות באיכות הגידולים החקלאיים. בהעדר כמויות מספקות של מים, הקושי גדול אף יותר. אין פלא, אם כן, שלמים תפקיד מכריע בחיים ובחקלאות בבקעת הירדן ("עתיד בקעת הירדן", ה"ש 12 לעיל, בעמ' 12; בעניין השפעת האקלים בבקעת הירדן על החקלאות ר' אתר ארגון מגדלי הירקות, אזורים, בקעת הירדן¹⁶).

117. כמויות הגשמים השנתיות הממוצעות בישראל פוחות מצפון לדרום, וממערב למזרח. "קו המדבר" בישראל מוגדר כאזור בו כמויות המשקעים יורדות מתחת ל-250 מ"מ בממוצע רב-שנתי. בבקעת הירדן יורדים כ-100 מ"מ משקעים בשנה בממוצע (הנתונים לקוחים מתוך אתר רשות המים, מים וסביבה, גשמים בישראל¹⁷).

118. מקורות המים הנוכחיים של תושבי הכפר אל-עקבה הם שניים: מי הגשמים המעטים שיורדים באזור בעונת החורף ומים שהם רוכשים מכפרים סמוכים, המהווים את מקור המים העיקרי של התושבים. המים משמשים את תושבי הבית הן לצריכתם האישית (שתייה, בישול, רחצה, כביסה, ניקיון) הן לשם טיפול בצאן, בעופות ובגידולי ירקות בחצר.

119. מי הגשמים מנותבים דרך תעלות, צינורות ומרזבים עד הגעתם לבורות אגירה ישנים הממוקמים בחצר כל בית. לכל בור אגירה מחברים התושבים משאבה חשמלית אשר מושכת מים בצינור למיכל מים מפלסטיק הניצב על גג הבית ומחובר לצנרת הביתית. התושבים משתמשים במים שנאגרו בחורף, וכאשר המים נגמרים, הם מנקים את הבור ומתחילים למלא אותו במים שהם רוכשים. לצד כל בור אגירה נמצא בור ספיגה לביוב.

תמונות של בור אגירה, המשאבה המותקנת בצדו, ומיכל המים המותקן על גבי אחד מבתי כפר מצורפת ומסומנות כתמונות 9 – 11 בנספח ע/27

120. המים נרכשים מהכפר תייסיר הסמוך, המחובר לרשת המים של העיר טובאס. המרחק בין הכפר לנקודת השאיבה הוא כ-2-3 ק"מ. הדרך המחברת בין הכפרים הוא כביש ישן ורעוע, שנשלל לפני כ-20 שנה ורצוף בורות ומהמורות. העותר 6 משמש כנהג המשאית המובילה את המים, והוא ממלא את בורות האגירה של תושבי הכפר. נפחה של מכלית המים הוא 12 מ"ק מים, ולכן לא ניתן למלא יותר מכמות זו בכל הובלה. לאחר שהוא חוזר עם המים אל הכפר, העותר 6 מרוקן את כל תכולת המיכלית לתוך אחד מבורות הכפר על פי דרישת המשפחות ולפי סדר הדחיפות.

תמונה של משאית המים של הכפר מצורפת ומסומנת כתמונה 12 בנספח ע/27

121. כל מ"ק מים בתייסיר עולה בין ארבעה שקלים (לעד עשרה מ"ק מים), חמישה שקלים (ל-11-20 מ"ק מים), ועד עשרה שקלים (ל-31 מ"ק מים ומעלה). לפיכך, מחירם של 12 מ"ק מים (כנפח מיכלית המים) הינו 50 ₪. למרות זאת, על כל מיכל מים המכיל 12 מ"ק משלמים העותרים מאה וחמישים שקלים, תשלום שגבוה פי 3 מהמחיר המקורי, ועל כן המחיר הראלי שמשלמים בסופו של דבר תושבי הכפר עקבה עבור מ"ק מים הינו 12.5 ₪.

¹⁶ www.yerakot.org.il/content/3195

¹⁷ www.water.gov.il/Hebrew/Water-Environment/Pages/Rainfall-in-Israel.aspx

122. הסיבה להבדל הדרמטי במחיר המים לתושבי תייסיר למחירם לתושבי אל-עקבה נעוצה בהוצאות הנלוות הרבות המחויבות משינוע המים. הוצאות אלה כוללות תשלום משכורת לעותר 6 המשמש כנהג הובלות במשרה מלאה, הוצאות סולר גבוהות עבור הנסיעות ועבור שאיבת המים אל מיכלית המים של המשאית (הנעשית באמצעות מנוע המשאית), וכן הוצאות לתחזוקת המשאית שהשימוש היומיומי הגבוה ומשקל המים מהווים גורם לשחיקתה באופן גבוה מהרגיל (כך, למשל, הוציא הכפר בחודש אוקטובר 2014 כ-10,000 ₪ רק על החלפת גלגלים). בחודשי הקיץ החמים הובלות המים הופכות להיות תכופות יותר, ומלוות בהמתנה ארוכה בנקודת השאיבה בתייסיר, שכן כפרים אחרים שואבים מים אף הם מאותה נקודה. פעמים ספורות בשנה מתקלקלת נקודת השאיבה בכפר תייסיר, או אז נאלץ העותר 6 להוביל מים מכפרים מרוחקים יותר, כגון הכפרים יאסיד וטמון.

123. מדי חודש בחודשו מקבלת מועצת הכפר אל-עקבה חשבונית חודשית ממועצת העיר טובאס (הכפר תייסיר מחובר לרשת אספקת המים שלה) עבור המים שנצרכו על ידי הכפר באותו חודש. התשלום הגבוה שמשלמות משפחות הכפר עבור צריכת המים הביתית אינו מספיק לכיסוי כל ההוצאות (עבור המים ועבור עלויות השינוע). על כך מתווספת צריכת מים לטובת צרכים נוספים, כגון הפעלת המוסדות הציבוריים בכפר, המשמשים גם לטובת תושבי הכפרים הסמוכים. צריכת המים של מוסדות הציבור משולמת על ידי מועצת הכפר. לפיכך, מועצת הכפר משלמת חלק נכבד מההוצאות על צריכת המים בכפר. בשנת 2014 ההוצאות עבור צריכת המים עלו על ההכנסות בכמעט עשרים אלף ₪. בתחתית חשבון מים שנתי של עיריית טובאס על מים שסופקו לכפר בשנת 2014 מצוין חוב של 164,417 ₪.

124. היקף צריכת המים של כל משפחה בכפר תלוי במספר גורמים כגון מספר הנפשות בבית, מספר ראשי הצאן שמגדלת המשפחה, מצבה הכלכלי והבריאותי ודפוסי השימוש שלה במים. כן תלוי היקף הצריכה בכמות הגשמים שיורדת באזור. בשל מיעוט מי הגשמים באזור בקעת הירדן, לרוב אוזלים מי הגשמים שנאגרו עוד לפני שהתחילה עונת הקיץ באופן רשמי, ולעיתים עוד בעונת החורף, אם באותה שנה כמות המשקעים באזור הייתה נמוכה באופן משמעותי מהממוצע, שאף הוא לרוב נמוך מאוד. כך, למשל, החודשים הגשומים בעונת החורף בשנת 2014 אופיינו בתקופה חסרת תקדים במיעוט כמויות הגשם. בחודש ינואר 2014 לא ירדה ולו טיפת גשם אחת בבקעת הירדן ואף חודש פברואר אופיין במיעוט מי גשמים קיצוני (אתר השירות המטאורולוגי הישראלי, סקירות אקלימיות לשנת 2014).¹⁸ בחודשי הקיץ, בהם עושים שימוש תושבי הכפר במים קנויים, צריכת המים גדלה באופן משמעותי בשל החום הכבד.

¹⁸ www.ims.gov.il/IMS/CLIMATE/ClimateSummary/2014

125. על אף ההבדלים הקיימים בצריכת המים בין משפחה למשפחה בהתאם להכנסה, לצרכיה ולמספר הנפשות, אצל רוב המשפחות ככולן התשלום על המים תופס אחוז נכבד מההכנסה החודשית. כך, למשל, העותרת 8, המתגוררת בגפה, מוציאה בכל חודש מחודשי הקיץ 100 שקלים עבור מים (שני שליש מיכל), כאשר הכנסתה החודשית היא בגובה 500 שקלים בלבד, כ-20% מהכנסתה החודשית. משפחתה בת שבע הנפשות של העותרת 7 נוהגת לרכוש מיכלית כל חודש בחודשי החורף ו-2 מיכליות כל חודש בחודשי הקיץ. הוצאותיה החודשיות של המשפחה על צריכת מים מגיעות לכ-16% מההכנסות. בביתו של העותר 4 מתגוררות שמונה נפשות. הוא רוכש בכל חודש מחודשי הקיץ מיכל וחצי של מים (225 שקלים) עבור חקלאות ורעיית צאן, וצורכת מיכל מים נוסף עבור שימוש ביתי חודשי (150 שקלים). בסך הכל מוציאה המשפחה עבור מים כ-10% מההכנסות החודשיות. על כך מתווספות הוצאות נוספות שמוציאים התושבים לצורך השימוש במים, כגון שימוש בחשמל לצורך שאיבת המים מבור האגירה אל מיכל המים הביתי על ידי משאבה חשמלית ושימוש בגז על מנת להרתיח המים לצורך טיהורם.
126. ההוצאה הכספית שהעותרים נדרשים לשלם על מנת להשיג את המים הדרושים למחיתם גבוהה משמעותית מן הסטנדרטים הבינלאומיים שהוצעו בנוגע לאחוז ההוצאה על מים מההכנסה החודשית של משק הבית.
127. בדו"ח שהוגש לנציבות האו"ם לזכויות האדם בעניין מחיר בר השגה (Affordable) של מים ושירותי סניטציה של המים תוארו מספר קריטריונים שהוצעו על ידי ארגונים שונים כרף המקסימלי של ההוצאה כספית על מים מתוך הכנסות משק הבית. בתכנית הפיתוח של האו"ם (UNDP – The United Nations Development Programme) הוצע שהרף המקסימלי יהיה 3% מהכנסות משק בית; הבנק העולמי הציע לקבוע כי 5% מההכנסות יוגדרו כרף עליון למחיר מים; ואילו הארגון לשיתוף פעולה ולפיתוח כלכלי (ה-OECD) בחר להעמיד את הסף העליון על 4% מהכנסות משק בית.¹⁹
128. לשם השוואה, המחיר עבור מי השתייה בישראל הוא 7.96 ₪ לכל מ"ק כולל מע"מ (עד 3.5 מ"ק לחודש), וכולל גם תשלום עבור שירותי הביוב. נכון לשנת 2013, ההוצאה החודשית הממוצעת בישראל עבור מים עמדה על 1% לנפש. על פי דו"ח שערך מחקר המרכז והמידע של הכנסת, הוצאה זו היא מבין ההוצאות הנמוכות ביותר בהשוואה ל-19 מדינות באירופה, שגם בהן ההוצאה החודשית הממוצעת על מים לא עלתה על 3.4% בשנת 2013 (הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, שנתון 2014, עמ' 290²⁰; טבלת תעריפי המים לצרכנים ביתיים כפי שמופיעה באתר רשות המים, נכון ליולי 2015²¹; ויקטור פתאל, **התפתחות מחיר המים למשקי בית בישראל ובמדינות המפותחות** (הכנסת, מרכז מחקר ומידע, 2014)²².
129. מצבם של החקלאים ורועי הצאן בכפר, המהווים את מרבית אוכלוסיית הכפר אל-עקבה גרוע אף יותר. המחיר שהם משלמים לצרכי פרנסתם זהה למחיר המים לצריכה ביתית (12.5 ₪ למ"ק מים בממוצע), ועל כן ההוצאה על צריכת מים לצרכי פרנסתם גבוהה מאוד.

¹⁹ Guy Hutton, Monitorong "Affordability" of water and sanitation services after 2015: Review of global indicator options, 20.3.2012, page 15 www.wssinfo.org/fileadmin/user_upload/resources/END-WASH-Affordability-Review.pdf

²⁰ www.cbs.gov.il/shnat06/st05_26.pdf

²¹ www.water.gov.il/hebrew/rates/ages/rates.aspx

²² www.knesset.gov.il/mmm/data/pdf/m03406.pdf

130. הוצאה חריגה זו בולטת לנוכח ההוצאה על צריכת מים לחקלאות של השכנים בהתנחלויות. בדומה לחקלאים הישראלים, חקלאי ההתנחלויות בבקעת הירדן זוכים למחירים נמוכים באופן משמעותי, המסופקים להם על ידי חברת "מקורות": על כל מ"ק מים שפירים (באיכות שתיה), ישלם החקלאי הישראלי 2.73 ₪ כולל מע"מ (ומקסימום 7 ₪ למ"ק במקרה של חריגה מעל 30% בהקצאת המים). על מי קולחין, מים מלוחים וסוגים אחרים ישלמו החקלאים תעריף נמוך אף יותר (אתר רשות המים, תעריפי מים המסופקים על ידי מקורות, תעריף חקלאות, עמ' 4, נכון ליום 1.10.15²³). הקצאות המים לאגודה השיתופית "מי בקעת הירדן" של המועצה האיזורית בקעת הירדן לצורך חקלאות בלבד עמדו, נכון לדצמבר 2015, כ-45 מליוני מ"ק מים (רשות המים, ספר הקצבות מים לשנת 2015, עמ' 948)²⁴.

131. עלות המים הגבוהה הובילה לכך שתושבי בכפר, אשר מרביתם מתפרנסים בדוחק מרעיית צאן ומחקלאות, עושים ככל שבאפשרותם על מנת לחסוך בצריכת המים, לעיתים בצורה שפוגעת בבריאותם ובבריאות ילדיהם. הדבר בולט ביתר שאת כאשר מדובר במשפחות מרובות ילדים, שמתפרנסות מרעיית צאן וחקלאות, או אז צריכת המים גדולה יותר, ולכן נעשים ניסיונות לחסוך במים לשימוש ביתי על מנת לספק כמות מים מספקת לצרכי הפרנסה.

132. לעותרים נתונים חלקיים בלבד על אודות ההיקף המדויק של צריכת המים הביתית באל-עקבה ושל צריכת המים לצרכי רעיית צאן וחקלאות. הקושי בהשגת נתונים מדויקים נובע ממספר גורמים: ראשית, לגבי מרבית התושבים, המתפרנסים מחקלאות ומרעיית צאן, צריכת המים לצרכי פרנסה (האכלת החיות ושטיפתן, הפקת מוצרי החלב, עיבוד האדמות וצרכים אחרים) אינה מופרדת מהצריכה הביתית ונשאבת מאותם בורות מים, ולכן התפלגות המים לשימוש ביתי לעומת שימושים אחרים יכולה להסתמך רק על הערכות משוערות של התושבים.

133. שנית, מכיוון שהמים נרכשים ומסופקים באופן עצמאי, לא מותקנים שעוני מים אשר מודדים את הצריכה בכל בית, כפי שנהוג במערכת מים מודרנית. שלישית, קשה להעריך את אחוזי הפחת, דהיינו המים שנקנים אך בסופו של דבר לא מגיעים אל הצרכן. אחוזי הפחת בגדה המערבית משתנים בהתאם לאיכות התשתית למים, תחזוקתה, ומשך הזמן שעבר מאז הקמתה, כמו גם שינוע המים ואגירתם בבורות (המובילים להתאידות המים מהבורות או חלחול של מים לקרקע). על פי נתוני הלשכה הפלסטינית המרכזית לסטטיסטיקה, נכון לשנת 2013, אחוז הפחת במחוז טובאס (אליו משתייך הכפר אל-עקבה) עמד על 40% מצריכת המים השנתית (וראו נתוני צריכת המים באתר הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה הפלסטינית)²⁵.

להמחשה בדבר האופן שבו מועברים המים בצינורות פלסטיק, חשופים לשמש ולכל פגע, מבור התושבים אל מיכל המים הביתי ר' **תמונה מס' 13 בנספח ע/27**.

134. ניתן לקבל אומדן להערכת הצריכה בכפר מתוך נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה הפלסטינית, לפיהם ממוצע צריכת המים בקרב פלסטינים בגדה המערבית לשנת 2013 היה 78.8 ליטר ביום לנפש. במחוז טובאס, שבתחומו נכללים 21 ישובים, מתוכם 8 ישובים שאינם

²³ www.water.gov.il/Hebrew/Rates/DocLib1/water-prices-book-1.1.15.pdf

²⁴ www.water.gov.il/Hebrew/ProfessionalInfoAndData/Allocation-Consumption-and-production/20151/Water-Allocations-2015.pdf

²⁵ pcbs.gov.ps/Portals/_Rainbow/Documents/water/Water-E7-2013.htm

מחוברים למים (ביניהם הכפר אל-עקבה), ממוצע צריכת המים לנפש עמד על 44.5 ליטר לנפש ליום. על פי נתונים אלה, צריכת המים באל-עקבה נמוכה מ-44.5 ליטר לנפש.²⁶

135. ארגון הבריאות העולמי קובע כי **כמות המים המינימאלית** הדרושה כדי לספק רמת בריאות והגינה נאותים עומדת על 36.5 מ"ק/נפש/שנה, דהיינו **100 ליטר לנפש ביום** (G. Howard and J. Bartram, **Domestic Water Quantity, Service, Level and Health. World Health Organization**, Geneva, 2003).²⁷

כאמור לעיל, צריכת המים הממוצעת למחוז טובאס, שמרבית הישובים בו מחוברים למים, הינו כ- 44.5 ליטר ליום, כלומר כ-55% פחות מהמלצת הארגון הבריאות העולמי. בכפרים שבהם אין חיבור למים, כדוגמת הכפר אל-עקבה, צריכת המים נמוכה יותר. יוזכר, כי בצריכה משוערת זו נכללים גם מים המיועדים לגידול ראשי הצאן.

136. לשם ההשוואה, ממוצע הצריכה הביתית בישראל נע בין 100 ל-230 ליטר מים ביום, ובממוצע 165 ליטר (אתר רשות המים, חסכון במים, משק הבית²⁸).

137. בדומה, ההתנחלויות הישראליות הסמוכות לכפר אל-עקבה בצפון בקעת הירדן, נהנות מצריכה גבוהה ביותר ביחס לסטנדרטים הבינלאומיים ואף ביחס לממוצע הצריכה הביתית בישראל. כך, למשל, בהתנחלות משכיות, המרוחקת אך 14.5 ק"מ מאל-עקבה, ומונה 159 נפשות, הצריכה הביתית לנפש הינה 365.4 ליטר לנפש ביום. בהתנחלות חמדת, המרוחקת אך 13.5 ק"מ מאל-עקבה, ומונה 182 נפשות, הצריכה הביתית לנפש הינה 411.5 ליטר לנפש ביום. בהתנחלות מחולה, המרוחקת אך 15.5 ק"מ מאל-עקבה, ומונה 436 נפשות, הצריכה הביתית לנפש היא 416 ליטר ליום.

(נתוני חמדת ומשכיות מתוך דו"ח רשות המים לשנת 2013, נתוני צריכת המים בישובים קהילתיים, עמ' 9-10²⁹; נתוני מחולה מתוך דו"ח רשות המים לשנת 2013, נתוני צריכת המים בישובים המתוכננים, עמ' 18³⁰). הנתונים בדו"חות הינם לפי צריכה ביתית שנתית לנפש, והומרו לצריכה ביתית יומית לנפש)

יא. השלכות המחסור במים

138. בשל יוקר המים, מבצעים תושבי הכפר פעולות שמטרתן לחסוך בצריכת המים ולקנות מעט: את הכלים המלוכלכים שוטפים בגיגית עם סבון, ולאחר מכן משתמשים במים להשקות את הגינה או שוטפים את הבית. שטיפת הידיים, הרגליים והפנים, המחויבת לפי האסלאם בטרם תפילה, נעשית במהירות הבזק, ויש אף מי שמוותר עליה ומסתפק בניגוב גופו לפני התפילה. השקיית הגינה הביתית נעשית אך ורק במים ממוחזרים ורק בחודשי הקיץ. תושבים רבים בכפר

²⁶ www.pcbs.gov.ps/Portals/Rainbow/Documents/LOC%20E12A%202015.htm

²⁷ www.who.int/water_sanitation_health/diseases/WSH03.02.pdf

²⁸ www.water.gov.il/Hebrew/Water-saving/Pages/Household.aspx

²⁹ www.water.gov.il/Hebrew/ProfessionalInfoAndData/Allocation-Consumption-and-production/20132/kehilatim.pdf

³⁰ www.water.gov.il/Hebrew/ProfessionalInfoAndData/Allocation-Consumption-and-production/20132/planned.pdf

מוותרים על מכונת כביסה אוטומטית (גם אם יש כזו ברשותן), ומשתמשים במכונת כביסה חצי אוטומטית, בעלת שני מיכלי מים, שאינה סוחטת עודפי מים, ולכן מאפשרת לכבס כביסה מספר פעמים באותם מים. חלקם מכבסים באופן ידני, במים שמוחזרו לצורך כך. התושבים מחזיקים לרוב דלי או מיכל מים בחדר השירותים (ממוחזרים לרוב משטיפת הכלים או הכביסה) אותו הם שופכים לאסלה על מנת לנקותה, במקום מיכל הדחה. חלקם אף נמנעים לעתים מלהדיח את המים בכל פעם.

139. כך, למשל, כך מספרת ופא, העותרת 7: "כשאני שוטפת את הרצפה, אני עושה זאת באמצעות המים ששימשו לכביסה (פסקה 15). כשאני שוטפת כלים אני לוקחת דלי מים אחד מהבור, מעבירה אותו לקערה גדולה ושוטפת בתוכה את כל הכלים לאחר שאני מסבנת אותם. לאחר מכן אני לוקחת את המים ששימשו לשטיפת הכלים מהקערה ומשקה בהם את העצים שבחצר" (פסקה 16).

140. מעבר לפגיעה באורח החיים התקין, המחסור במים יוצר תמריץ משמעותי לחיסכון המגיע עד לרמה שבה מוותרים לעיתים פעולות סניטריות בסיסיות או מצמצמים אותן למינימום האפשרי. כך, למשל, מספרת נעימה, העותרת 8 שמתפרנסת מעבודה במפעל מוצרי החלב:

"בתור אישה אני צריכה להתקלח יותר. גם אחרי העבודה עם העיזים, חשוב שאשאר נקייה. אני מתקלחת פעם בשבוע. אי אפשר להתקלח כל יום אחרת אנחנו לא נצליח לשלם על מים. אני לא מורידה את המים בשירותים כל פעם" (בפסקה 10-11 לתצהירה).

ר' גם תמונות 14 – 15 בנספח ע/27 של איורים שאוירו על גבי מוסדות הציבור בכפר הקוראים לתושביו לעשות שימוש במים על מנת לשמור על הגיינה

141. בעקבות המחסור במים, הרחצה פחות תדירה, כאמור, וגם פחות יסודית. ופא, העותרת 7, אם לחמישה ילדים קטנים, מספרת על המחיר שמשלמת המשפחה בניסיון לחסוך במים:

"בקיץ אני מקלחת את הילדים כל יום ובחורף רק פעמיים בשבוע. אני לוקחת דלי ריק של צבע בנפח של 20 ליטר, ממלאת בו מים חמים ומקלחת בעזרתו שלושה ילדים. אני בעצמי מתקלחת באותה דרך ומשתדלת כמה שיותר לחסוך במים..." (בפסקה 13 לתצהירה).

142. פעמים אחרות, הניסיון היומיומי לחסוך במים מוביל את התושבים לוותר על שימוש במים לצרכי הגיינה אישית, לטובת צרכי המשפחה. כך, למשל, מספר הישאם, העותר 4, אב ל-8 בנות, המתפרנס מחקלאות ומרעיית צאן:

"אני תמיד חושב פעמיים אם להתקלח או לא, כי אני חושש שלא ישארו מספיק מים לבנות שלי. גם הבנות שלי לא מתקלחות כל יום. אני תמיד מעדיף שהעז תשתה מאשר שאני אשטוף ידיים" (פסקה 17 לתצהירו).

143. בעיית המחסור במים משפיעה גם על איכות הטיפול במרפאת הכפר, כפי שעולה מדבריו של ד"ר בשאראת, הרופא המאייש את המרפאה (בפסקה 8 לתצהירו):

"לפעמים נגמרים המים במרפאה ולוקח זמן עד שמגיע התור שלנו בחלוקה למיכל מים נוסף. המים נחוצים לנו כי האחות חייבת לשטוף ידיים לפני ואחרי הטיפול בכל חולה, וגם הרוקחת

צריכה מים בשביל תרופות שחייבים להכין אותן בתמיסה עם מים. אני בכל מקרה לא שותה את המים כאן כי הם לא נקיים".

144. האופן שבו מנסים התושבים לחסוך במים עקב המחסור הקשה במים שבו הם שרויים מגביר את הסיכונים התברואתיים הנשקפים להם. פרופ' נדב דודוביץ, ראש המחלקה לניהול מערכות בריאות, הפקולטה למדעי הבריאות באוניברסיטת בן גוריון, ויו"ר איגוד רופאי בריאות הציבור בהסתדרות הרפואית, כתב בחוות דעת שהכין בנושא השפעות בריאותיות של העדר חיבור למים בכפר אל-עקבה :

"נגישות נמוכה למים ולסניטציה מהווה גורם סיכון משמעותי לתחלואה ותמותה, בעיקר ממחלות זיהומיות בדגש על מחלות מעיים. על פי נתוני ארגון הבריאות העולמי שיפור הנגישות למים יכול להפחית תחלואות מעיים וגרענת (Trachoma – מחלת עיניים זיהומית אשר באופן כרוני יכולה גם להביא לעיוורון) ב – 25% מהמקרים (WHO 2008). במקומות בהם אין אספקת מים מרכזית והאספקה נעשית באופן פרטי, כמו במצב בו התושבים צריכים להוליך בעצמם את המים במכליות, עלולה להתרחש עלייה בסיכון לתחלואה שכן צורת האספקה מקשה על טיפול נכון במים ומגדילה את הסכנה של המצאות גורמים ביולוגיים מזהמים ושל המצאות חומרים כימיים שונים ברמות החורגות מהסטנדרטים. אספקת מים באופן שאינו מרכזי יכולה אף להביא לעלייה משמעותית במחירי המים ולהעצמת הפערים בבריאות משום שמי שאין באפשרותו לרכוש את המים בכמות מספקת סובל יותר מבעיות בריאותיות (UNDP 2006)" (עמ' 1-2 לחוות הדעת).

חוות הדעת מצורפת ומסומנת כנספח ע/24

"חוסר הנגישות מביא לכך שהאוכלוסייה משתמשת בכמות לא מספקת של מים לרחצה גופנית ולשטיפת ידיים, כמו גם שמירה על סניטציה של כלי המזון, באופן שמביא לעלייה בסיכון לתחלואה זיהומית בדגש על תחלואות מעיים אך גם תחלואה נשימתית ועורית...נגישות נמוכה למים בתנאי אקלים חמים יכולה גם להביא להתייבשות ולמכות חום בתנאי אקלים קיצוניים, בייחוד כאשר נעשית פעילות גופנית מאומצת. על פי העדויות הנגישות הנמוכה למים מביאה גם לירידה באיכות החיים, מעבר להקשר ההיגייני... מכיוון שהמים בכפר משמשים לא רק לשימוש אישי אלא גם לחקלאות ולגידול בעלי חיים, בעיית הנגישות למים יכולה לפגוע גם בכמות, באיכות ובגיוון מקורות המזון של תושבי הכפר, וכתוצאה מכך משפיעה בעקיפין אף על בריאותם" (עמ' 2-3).

145. הנפגעים העיקריים מכך הם הנשים והילדים. חסרונם של מים זורמים בכפר בכמות מספקת מגביר באופן מיוחד את קשיי היומיום של הנשים החיות בו. בחברה מסורתית, כמו זו היושבת בכפר אל-עקבה, נטל גידול הילדים והדאגה למרחב הביתי על כלל הפעולות הסיזיפיות הכרוכות בכך, מוטלים על כתפי הנשים. הן אלו שאחראיות לשמור על ניקיון בורות המים; הן אלו שמפקחות על צריכת המים של הילדים ומקפידות שלא יבזבוזו מים יתר על המידה; הן אלו שמקלחות את הילדים; הן אלו שמשקיעות את עיקר המאמצים בטיפול במחלות הילדים; הן אלו שאחראיות על ניקיון הבית ועל שמירת ההיגיינה הביתית; הן אלו שנדרשות לבשל ולהתקין ארוחות למשפחה; הן אלו שנדרשות לבצע פעולות לניהול משק הבית אשר צורכות מים כמו כביסה ושטיפת כלים. נטל הפעולות המכבידות האלה מוטל על נשים גם בתקופות הן חולות או

הרות. גם מחוץ למרחב הביתי, ניכרת השפעת המחסור במים על נשים. מפעל הגבינות של הכפר, למשל, המופעל על ידי תושבות מהכפר ומספק להן פרנסה, תלוי באופן ניכר בשימוש במים (המיועדים לרחיצת צנצנות ומכלים גדולים שמרתיחים בהם חלב ומייצרים בהם את הגבינה). המחסור במים משפיע, איפוא, על האופן בו נשות הכפר מבצעות עשרות פעולות יומיומיות, מכביד את הנטל המוטל עליהן, ומגדיל את העומס והלחץ בו הן נתונות.

הפגיעה בפרנסת העותרים כתוצאה מהמחסור במים

146. חסרונם של מים זורמים בכמות מספקת מוביל לעתים, במיוחד בחודשי הקיץ החמים, לפגיעה ולאובדן ראשי צאן המשמשים לפרנסת העותרים. השאם, העותר 4, שמתפרנס למחייתו מרעיית צאן ומחקלאות, מספר (בפסקה 12 לתצהירו):

"בקיץ אני לפעמים מאבד ראשי צאן בגלל המחסור במים והחום הכבד. לסוג העזים שאנחנו מגדלים יש הרבה צמר וחייבים לרחוץ אותן כמה פעמים בחום של הקיץ ואנחנו לא עושים זאת בגלל שהמים יקרים. לכן אנחנו זורקים את הצמר". ובהמשך:

"המחסור במים משפיע מאוד על הצאן במיוחד בקיץ כשחם מאוד. לפעמים נגמרים המים ואני צריך להזמין עוד אבל עד שהמים מגיעים העזים מאוד צמאות וזה פוגע בתפוקת החלב שלהן. הן גם נעשות חולות מזה... אני חייב לשטוף את הצאן בקיץ בגלל שהזיעה שלהם יורדת לעטינים וזה מזיק לחלב" (פסקה 13).

147. כמות והיקף התוצרת החקלאית נפגעת אף היא בשל המחסור במים מאחר שהתושבים מסתפקים אך ורק בחקלאות בעל ובימי החורף אינם משקים את האדמות המעובדות כלל. המחסור במים גורם להם לוותר על סוגי גידולים חקלאיים שונים, שהיו יכולים להניב רווח כלכלי גדול יותר. תחת זאת, תושבי הכפר מגדלים ירקות עונתיים שאינם צורכים הרבה מים, כפי שעולה מדבריו של השאם, העותר 4 (פסקאות 7–8 לתצהירו):

"בגלל שאני מסתמך על הגשמים בלבד אני לא יכול לגדל מה שאני רוצה. פעם רציתי לזרוע בצל ובגלל שראיתי שלא היה גשם קניתי המון מים והשקיתי את האדמה אבל בסוף הפסדתי בגלל זה המון כסף והפסקתי את הגידולים. אם היו מים היה אפשר לגדל כמעט כל דבר, כמו תפוחי אדמה, בצל, כרובית ועגבניות. הייתי יכול אפילו להקים חממות. מים הם חיים. כפרים אחרים שמחזירים לרשת המים מגדלים כל מה שבא להם. בהתנחלויות מגדלים עצי תמר, תבלינים, בצל, עשבי תיבול. במשכיות יש גם גפנים".

148. המחסור במים משפיע באופן מהותי ויום-יומי על חייהם של תושבי אל-עקבה, על פרנסתם, על בריאותם, ועל יכולתם לחיות חיים תקינים, והוא מתווסף לשלל הקשיים הקשים מהם סובלים התושבים החקלאים ורועי הצאן בעיבוד האדמות וברעיית הצאן כתוצאה מההגבלות על חופש התנועה, כפי שפורטו לעיל.

149. בדומה לנתוני צריכת המים הביתית, גם נתוני צריכת המים החקלאית בכפר (שמסתכמים למעשה במי הגשמים שיורדים באזור) בולטים בעליבותם אל מול נתוני צריכת המים לצרכי חקלאות בהתנחלויות באזור. כך, למשל, ההתנחלות מחולה המרוחקת אך 15.5 ק"מ מאל-עקבה, יושבת "בין ובתוך דשאים, עצים, ושדות מוריקים מתבלינים, פרססים ועצי תמר"

(כלשון אתר הישוב), ומקיימת "חקלאות מודרנית ענפה, שרוב תוצאתה מיועדת ליצוא". חקלאות זו מתאפשרת בזכות אספקת מים בהיקפים גדולים. צריכת המים לצרכי חקלאות בהתנחלות זו הגיעה בשנת 2013 ל - 1,653,894 מ"ק לשנה (הנתונים בדבר צריכת המים לקוחים מדו"ח רשות המים לישובים מתוכננים לשנת 2013, ה"ש 27 לעיל, בעמ' 18; הנתונים אודות החקלאות וסוגי הגידולים לקוחים מאתר האינטרנט של הישוב מחולה³¹).

150. רוב רובם של התושבים היהודים בבקעת הירדן הינם חקלאים המתפרנסים מחקלאות מודרנית המיועדת ליצוא. החקלאים מלווים בהדרכה טובה ומקצועית של תחנת ניסיונות חקלאית של משרד החקלאות – מחקר ופיתוח בקעת הירדן – שעובדיה מטמיעים טכנולוגיות חדשות בקרב החקלאים הישראליים, משפרים גידולים קיימים, מתאימים גידולים וזנים חדשים לתנאי האזור בעונות שיווק מועדפות, מייעלים את השימוש במים שפירים ובמי קולחין, מייעצים לחקלאים כיצד להתמודד עם מליחותן של חלק מהקרקעות באזור, ועוד (מתוך אתר האינטרנט של מחקר ופיתוח בקעת הירדן³²).

151. חקלאי הבקעה ו"היחידה למחקר ופיתוח בבקעת הירדן" מנצלים את תנאי האקלים ליצירת יתרון חקלאי בקנה מידה מקומי ועולמי. שמה של הבקעה כ"חממת הירקות של אירופה" עמד במבחן המציאות (...). החממות הינן מודרניות וממוחשבות". שיעור היצוא מהתנחלויות הבקעה הינו 66%, השיעור הגבוה ביותר בארץ (אתר המועצה האזורית בבקעת הירדן³³).

152. ההתפתחות המהירה של הטכנולוגיות, ליווי של הדרכה טובה ומקצועית, ומערכת מחקר ופיתוח עצמאית של הבקעה, וכמויות המים העצומות שמוקצות להתנחלויות הבקעה (ר' בפסקאות 130 ו-137 לעיל), הביאו ליציבות במספר ענפי גידול מרכזיים, ההולכים ומתרחבים מדי שנה: תמרים, ענבי מאכל, פלפלים, תבלינים וענפי חקלאות נוספים (מתוך אתר מו"פ בבקעת הירדן). בהתנחלויות קיימות אף בריכות דגים למאכל, ומגדלים בהם כמה מאות ראשי צאן, תרנגולות ותרגולי הודו למאכל, ותוצרת הבשר השנתית בהם מוערכת ב- 6,350 טון. כמו כן, משרד התשתיות הלאומיות מתכנן להסב 2,400 דונם של שטחי מחנות צבא שננטשו בבקעת הירדן לאדמות חקלאיות שישמשו התנחלויות (מתוך **נישול וניצול**, עמ' 41–42).

153. בניגוד בולט לשגשוג החקלאי בהתנחלויות שהוקמו באזור, בכפרים הפלסטינים בבקעת הירדן החקלאות מדשדשת. כך בכפר אל-עקבה וכך בכפרים פלסטינים אחרים בסביבתו שאינם מחוברים לרשת המים. הגבלות התנועה, הגבלות הבנייה והעדר הנגישות הסבירה למים בכמות ובאיכות מספקת פוגעים ביכולתם של החקלאים לעבד את אדמותיהם, מצמצמים את מגוון הגידולים שהם יכולים לגדל ופוגעים באיכות התוצרת החקלאית.

³¹ www.mechola.co.il/ViewPage.asp?pagesCatID=5376&siteName=mechola

³² www.mop-bika.org.il/130651/haklaut_babika

³³ www.jordanvalley.org.il/page_49214

יב. השלכות איכות המים שצורכים התושבים

154. כאמור לעיל, מרבית המים הנצרכים בכפר נרכשים מכפרים סמוכים ומובלים אל הכפר באמצעות מיכלית מים מדי יום ביומו, ומרוקנים אל בורות התושבים.
155. ביום 26.3.2015 נערכה בדיקה של איכות המים בכפר מטעם העותרים לצורך עתירה זו. הבדיקה בוצעה על ידי אקולוג מחברת "לוגסי גולן החברה לאיכות הסביבה בע"מ", אשר עוסקת בתחום איכות המים לשתייה ובמניעה של זיהומי מים וטיפול בהם. החברה עובדת עם מעבדות משרד הבריאות ומעבדות פרטיות לחקר מקורות זיהום, ועבודתה מבוצעת על פי תקנות משרד הבריאות ועל ידי עובדים שהוסמכו לכך על ידי החברה ומשרד הבריאות. החברה ביצעה בכפר דיגום מים מברזים ב-3 בתי מגורים שונים בכפר אשר נבחרו באופן אקראי. הדגימות נשלחו לבדיקה של מעבדה לבדיקות מיקרוביולוגיות, אשר עורכת את בדיקותיה בהתאם לכל דרישות התקנים והתקנות, ומוסמכת לבצען על ידי משרד הבריאות וכל הגורמים המקצועיים הרלוונטיים.
156. תוצאות הבדיקה אישרו באופן מקצועי ומהימן את החששות אשר קיננו בלב התושבים מזה שנים ארוכות: **המים בהם הם עושים שימוש אינם ראויים לשתייה**. בבחינת כמות הקוליפורמים במים (שם כולל לקבוצת חיידקים השוכנים במערכת העיכול) נמצא, כי כמות הקוליפורמים חורגת מהתקן בכל המקומות שנדגמו, בלי יוצא מן הכלל.
- תוצאת בדיקה של איכות המים בכפר שביצעה "לוגסי גולן החברה לאיכות הסביבה בע"מ" ביום 26.3.2015 מצורפת כנספח ע/25*
157. המקור לאיכות ירודה זו עלול להיות מגוון: לכלוך שסוחפים מי הגשמים מהאדמה אל הבור, חוסר סניטציה של המכליות בהן מועברים המים או מעבר חיידקים מבורות הספיגה. בניגוד למקובל במערכות מים מודרניות, באל-עקבה לא מופעלים אמצעים כלשהם לניטור ולבקרה טכנולוגיים או אחרים של איכות המים. בנוסף, יש להזכיר כי תושבי הכפר מנועים מלבצע כל שינוי במיקום בורות האגירה (למשל הרחקתם מבורות הספיגה), או במבנה שלהם (ולו אף להחליף את מכסה הבור במכסה חדש, אטום יותר) ללא אישור המנהל האזרחי. תהא הסיבה אשר תהא, השפעת איכות המים על חיי התושבים הינה קריטית.
158. מעדויות העותרים עולים דיווחים על מחלות, בעיקר בקרב ילדי הכפר, שנגרמו כתוצאה מאיכות המים הירודה. כך מספרת ופא, העותרת 7, נשואה ואם לחמישה ילדים קטנים:
- "אני כן מקפידה להשתמש במים מורתחים עבור התינוקת כדי שלא תהיה חולה. למרות זאת, כשהיא הייתה בת 8 חודשים בערך, היא חלתה וסבלה משלשולים והקאות וגם התייבשה כתוצאה מכך. לא יכולנו לגשת למרפאה בכפר כי זה קרה ביום שישי, שבו המרפאה סגורה, ובמקום זאת נסענו למרפאה הציבורית בטובאס. שלחו את הילדה לחדר מיון ביום שישי ושחררו אותה, ובשבת היא שוב לא הרגישה טוב ולכן נשלחה לאשפוז בבית החולים וישנה שם כל הלילה. הרופא עשה בדיקת צואה וגילה שיש לה אמבה (פסקה 10 לתצהירה).
- אישור רפואי המעיד על הימצאות אמבה בביתה התינוקת של העותרת 7 מצורף כנספח ע/26*

159. ופא אף שיתפה בקושי להשגיח על הילדים לבל ישתו מים שלא עברו סינון כלשהו:
- "למרות זאת, אחרי המחלה התחלתי להרתיח את המים, אך לפעמים הילדים הגדולים מגיעים מבחוץ צמאים מאוד ורצים ישר לשתות מהברז ולא תמיד לוקחים מהמקרר מים מורתחים, או שהם לא ממתינים עד שאני ארתיח את המים, ולפעמים המים המורתחים לא מספיקים להתקרר (פסקה 9 לתצהירה).
160. בדומה, מספר צאלח, העותר 6, מוביל המים של הכפר, נשוי ואב לשלושה ילדים:
- "לפני כשנתיים שני הילדים הגדולים שלי חלו במחלת האמבה, כתוצאה מחשיפה למים מזוהמים. המחלה התבטאה בהקאות ובשלשולים. כנראה שזה קרה כי הבור לא היה נקי. כשהם חלו הלכתי ורוקנתי את כל הבור שלנו ושטפתי אותו טוב טוב ולאחר מכן מילאתי אותו שוב במים חדשים שקניתי ושמתי בהם כלור. את הילדים לקחתי למרפאה בטובאס ונתנו להם תרופות" (בפסקה 14 לתצהירו).
161. מנהל המרפאה, ד"ר בשאראת, מספר אף הוא (בפסקה 7 לתצהירו):
- "פרט למחלות הכרוניות כמו סכרת ובעיות לחץ דם ושאר המחלות השכיחות שמופיעות בכל הכפרים שבהם אני עובד, בכפר הזה פורצות הרבה מחלות הקשורות למערכת העיכול, שהביטוי הסימפטומטי שלהן הוא שלשולים, הקאות וקשיי נשימה. הרבה ילדים באים עם שלשולים והקאות, ולהבנתי הסיבה לכך נעוצה במים הלא נקיים שהם שותים."
162. אל מול הזיהומים במים מנסים התושבים לנקוט במגוון אמצעים שיסייעו בשמירה על מים בטוחים לשתייה. כך סיפרה ופא, העותרת 7 (בפסקה 7 לתצהירה):
- "אני מנסה לטהר את המים בכל מיני דרכים. על הברז אני קושרת חתיכת בד שתסנן את האבנים או גופים זרים שנכנסו למים. לרוב, אני מקפידה מים בבקבוקים ולאחר מכן שוטפת את הקרח קצת כדי להסיר את הלכלוך שנשאר בתחתית הקרח. זה יותר נקי מלשתות את המים שמגיעים ישר מהברז."
- תמונת הברז במטבח ביתה של העותרת 7 מצורפת כתמונה מס' 16 בנספח ע/27**
163. אמצעים אחרים עליהם דיווחו התושבים הם סינון המים באמצעות נפה של קמח והרתחת המים. אמנם נעשים מאמצים להגביר את מודעות התושבים לאמצעים לטיהור מים, כגון הדרכות לנשים שמעבירה ועדת הנשים בכפר, אולם רק חלק מהעותרים דיווחו כי הם משתמשים בטבליות כלור. אחרים סיפרו שהם חוששים להשתמש בכלור פן יזיקו לבריאות ילדיהם על ידי שימוש יתר או שימוש בכמות מעטה מדי.
164. אמצעים מסוימים עשויים אמנם לסייע לסנן לכלוכים גדולים, כגון אבנים וגופים זרים אך הם לא מספיקים כדי להיפטר מחיידקים מזיקים ולשפר את איכות המים (הקפאת המים או סינונם על ידי נפת קמח), ולעיתים עלולים להזיק לאיכות המים עוד יותר (קשירת בד על הברז). חלקם מסייעים למנוע זיהומים (הרתחת מים והוספת כלור) אולם בהיעדר פיקוח מקצועי ובקרה מקצועית, ובהינתן יכולת שליטה מוגבלת על אופן צריכת המים היומיומית של בני הכפר, בייחוד על צריכתם של הילדים, יעילות זו נותרת מוגבלת ואין בכוחה למנוע באופן אפקטיבי

התפשטות של מחלות וזיהומים בכפר. כך נהפכים המים עבור תושבי הכפר ממקור חיים למקור לסיכון ומחלה (ר' חוות הדעת ע/24).

165. אחת מהאוכלוסיות הפגיעות בכפר לסיכונים לבריאות הקשורים במים היא הנשים. במקרה של מחלה, מחסור במים או העדרם מחבלים בטיפול רפואי הולם, המחייב מים ותנאים היגייניים. כשאין תנאים כאלה גם מטפלת בחולה מסתכנת בהידבקות. מאחר שטיפול בחולים בכפר הוא בדרך כלל באחריות הנשים, הן מועדות יותר להידבק מבני המשפחה החולים שבהם הן מטפלות. כפי שביטאה זו בפשטות העותרת 7 (פסקה 11): "אני מטפלת בכולם כשהם חולים והכל נופל עליי, גם כאשר אני חולה וגם כאשר אני נמצאת בהריון". נוסף על כך לנשים קיים צורך בריאותי ייחודי להגדיל את צריכת המים סביב תקופת ההריון וההנקה, וכן לשמור על הגיינה בתקופת המחזור החודשי.

(ר' חוות הדעת של פרופ' דודוביץ, נספח ע/24; להרחבה בעניין סיכונים רפואיים בקרב נשים הסובלות ממחסור במים ר' גם רופאים לזכויות אדם, **נשק המים – מים, המדינה והכפרים הבלתי-מוכרים בנגב**, החובה לממש: זכות הנשים למים, עמ' 45–50 (מאי 2006)).

הטיעון המשפטי

מדיניות המשיבים גורמת לפגיעה קשה ומתמשכת בזכויות האדם היסודיות של תושבי הכפר אל-עקבה ובמיוחד בזכות היסוד למים, בזכות לקיום בכבוד, בזכות לבריאות ובזכות לפרנסה. כן פוגעת התנהלות המשיבים פגיעה מוגברת בזכויות הילדים והנשים המתגוררים בכפר.

א. הפגיעה בזכות למים

א.1. הזכות למים כזכות אדם, חשיבותה וחיוניותה

166. כפי שיפורט להלן, הזכות למים הינה זכות יסוד המעוגנת במספר מקורות נורמטיביים החלים במקרה נשוא עתירה זו: המשפט ההומניטארי הבינלאומי, המטיל חובות על הכוח הכובש כלפי תושבים מוגנים - חובה פוזיטיבית לאספקת מים לצד איסורים על פעולות שיש בכוחן לפגוע באספקת מים; משפט זכויות האדם הבינלאומי, אשר מעגן זכות זו במפורש באמנות בינלאומיות וקובע סטנדרטים למימושה של הזכות למים; והמשפט החוקתי הישראלי, המכיר בזכות למים כחלק מזכותו של האדם לכבוד.

א.2. הזכות למים במשפט ההומניטארי הבינלאומי

167. לישראל ישנה מחויבות להבטיח לתושבי הכפר את הזכות למים בשל מעמדה ככוח הכובש בשטחים הנתונים לשליטתה. אמנת ג'נבה הרביעית בדבר הגנת אזרחים בימי מלחמה משנת 1949 (להלן: אמנת ג'נבה) קובעת חובות הקשורות לתושבים בשטח כבוש, אשר זכאים להגנה מיוחדת וליחס הומניטארי. הכוח הכובש אחראי לרווחת האוכלוסייה תחת שליטתו וחייב להבטיח שהחוק והסדר יישמרו ושהצרכים הבסיסיים יסופקו. לפי סעיף 55 לאמנת ג'נבה,

המעצמה הכובשת חייבת להבטיח "במלוא מידת האמצעים שברשותה את אספקת המזון והרפואות לאוכלוסייה". כאמור, הכפר אל-עקבה מצוי בשטח הנמצא תחת שליטתה המלאה של ישראל.

168. תקנה 43 לתקנות הנלוות לאמנת האג בדבר דיני המלחמה ביבשה משנת 1907 (להלן: תקנות האג) מטילה אף היא חובות על הכוח הכובש: לנקוט "בכל האמצעים שביכולתו כדי להחזיר על כנם ולהבטיח את הסדר והחיים הציבוריים, עד כמה שהדבר אפשרי, מתוך כיבוד החוקים הנוהגים במדינה, חוץ אם נבצר ממנו הדבר לחלוטין".

169. בית משפט זה, בפרשנותו לדין ההומניטארי הבינלאומי, שב והדגיש כי חובתו של המפקד הצבאי כלפי האוכלוסייה בשטח הנתון לתפיסה לוחמתית "לדאוג לתקינות סדרי החיים [...] חלה על צרכי החיים המגוונים של התושבים, ובהם צרכי סעד, תברואה, כלכלה, חינוך, חברה וכיוצא באלה צרכים שאדם בחברה מודרנית נזקק להם. היא משתרעת גם על אמצעים הנדרשים להבטיח "צמיחה, שינוי והתפתחות" (בג"ץ 10356/02 **הס נ' מפקד כוחות צה"ל בגדה המערבית**, פס' 14 (2004); בג"ץ 393/82 **אסכאן נ' מפקד כוחות צה"ל באזור יהודה והשומרון**, פ"ד לז(4) 785, פס' 26 (1983) (להלן: **אסכאן**)).

170. בפרשנות שנתן בית משפט זה למושג "סדר וחיים ציבוריים" המופיע בתקנה 43 לתקנות האג, נקבע כי יש להבטיח את צרכי האוכלוסייה בהתאם לסטנדרטים המאפיינים את החיים המודרניים בתקופה הנוכחית: "מהי הבטחת סדר וחיים ציבוריים? התשובה המתבקשת היא: הפעלת ממשל תקין על כל שלוחותיו, הנהוגות בימינו בארץ מתוקנת, כולל ביטחון, בריאות, חינוך, סעד, אך בין היתר גם איכות החיים והתחבורה" (השופט שילה בבג"ץ 202/81 **טביב נ' שר הביטחון**, פ"ד לו(2) 622, 629 (1981)). גם בעניין **אסכאן** קבע השופט ברק (בתוארו אז) כי המשמעות שיש לצקת לתוך החובה המוטלת על הממשל הצבאי היא להבטיח את "הסדר והחיים הציבוריים של מדינה מודרנית ותרבותית בסוף המאה העשרים" (פס' 21 לפסה"ד).

171. בבג"ץ 256/72 חברת החשמל למחוז ירושלים בע"מ נ' שר הביטחון, פ"ד כז(1) 124 (1972) התייחס בית משפט זה מפורשות לחובתו של המפקד הצבאי לנקוט אמצעים אקטיביים על מנת לספק חשמל לאוכלוסייה האזרחית: "אספקת חשמל הדרוש לצרכי האוכלוסייה המקומית שייכת ללא ספק לתפקידים המוטלים על השלטון הצבאי, כדי להבטיח את חייה התקינים של האוכלוסייה [...] פעילות זו באה למלא את חובת הממשל לדאוג לרווחתה הכלכלית של אוכלוסיית האזור" (עמ' 138 לפסה"ד). ברור לכל כי הצורך במים לשם אספקת חיים תקינים של האוכלוסייה אינו פחות מהצורך בחשמל ואף עולה עליו, ומכאן שנימוקי הפסיקה העומדים בבסיס החובה של המשיבים לספק חשמל לאוכלוסייה האזרחית יפים גם לענייננו.

172. הדברים שלעיל נכונים ביתר שאת נוכח הימשכותה של תפיסה לוחמתית של ישראל בגדה זה קרוב לחמישים שנה. בית משפט זה קבע כי בפרשנות תקנה 43 לתקנות האג יש להבחין בין ממשל צבאי קצר מועד לבין ממשל צבאי ארוך מועד: "צרכיו של כל שטח, בין זה הנתון לשלטון צבאי ובין אחר, משתנים בדרך הטבע עם חלוף הזמן וההתפתחויות הכלכליות המתלוות לכך. כמבואר לעיל, לא ראו מנסחי התקנות להסתפק בהגדרתה של חובה, המתמצית בהחזרת המצב לקדמותו. משך הזמן של קיום השלטון הצבאי עשוי להשפיע על אופיים של הצרכים, וההכרח

בביצוע התאמות והיערכות חדשה עשוי לגבור ככל שאורך הזמן רב יותר" (בג"ץ 69/81 אבו עיטה נ' מפקד אזור יהודה ושומרון, פ"ד לז' (2) 197, 312 (1983)).

173. היעדר גישה לרשת אספקת מים לתושבי הכפר אל-עקבה, הנתון לשליטה ישראלית קרוב לחמישים שנה, אינו עולה בקנה אחד עם חובתו של הממשל הצבאי. בהעדר אספקת מים בכמות המינימאלית הדרושה להבטחת הסדר והחיים הציבוריים של האוכלוסייה המקומית, אין אפשרות לקיים חיים תקינים כיאה ל"מדינה מודרנית ותרבותית".

174. לצד החובה הפוזיטיבית של המפקד הצבאי להבטיח אספקת מים תקינה לתושבים, המשפט ההומניטארי הבינלאומי מטיל הגבלות על המפקד הצבאי, שמהן עולה באופן מפורש או משתמע איסור על פגיעה באספקת מים. סעיף 54(2) של הפרוטוקול הראשון לאמנת ג'נבה בדבר הגנה על קורבנות סכסוכים מזוינים בינלאומיים משנת 1977, אוסר על גרימת נזק למבנים החיוניים להשרדות של האוכלוסייה האזרחית המוגנת, ובכלל אלה מתקני שתייה: "אסור לתקוף, להרוס, לסלק או להוציא מכלל שימוש אובייקטים החיוניים להשרדותה של האוכלוסייה האזרחית כגון [...] מתקני ואספקת מי שתיה ומפעלי השקיה, למטרה המפורשת של שלילת ערכם לקיומה של האוכלוסייה האזרחית או לצד יריב, ויהא המניע אשר יהא, בין אם במטרה להרעב אזרחים, לגרום להם לנוע או מכל מניע אחר". בנוסף, סעיף 53 לאמנת ג'נבה אוסר על החרבה והשמדה של רכוש פרטי או ציבורי, למעט מקרים בהם פעולות צבאיות מחייבות זאת לחלוטין. סעיף 147 של אמנת ג'נבה מגדיר כי פעולות הריסתו והחרמתו של רכוש שאינו צורך צבאי שבוצעו שלא כדין ובזדון, מהוות הפרה חמורה של האמנה.

175. כפי שתואר בחלק העובדתי (פס' 100 – 101) גורמי המנהל האזרחי סיכלו ניסיונות של העותרים לדאוג לאספקת מים באופן עצמאי, והרסו את בריכת אגירה למי הגשמים שהקימו התושבים, בלי שהוצע כל פתרון אחר למצוקת המים בכפר. פעולה זו מהווה הפרה ברורה של האיסור לגרום נזק ולהרוס מתקני שתייה, וכן של האיסור להחרב רכוש ציבורי כאשר הדבר לא מתחייב לחלוטין מפעולה צבאית.

176. זאת ועוד, סעיף 49(6) לאמנת ג'נבה אוסר על הכוח הכובש להעביר בכפייה את האוכלוסייה שלו לתוך השטח הכבוש. איסור זה חל על הקמת התנחלויות ואף על כל התשתיות התומכות בהתנחלויות, כולל גדרות או כבישים המונעים מפלסטינים גישה או פיתוח מקורות מים וכן על מערכות לשאיבת מים שהקימה "מקורות" בבקעת הירדן על מנת לספק את צרכי ההתנחלויות בגדה המערבית. מערכות השאיבה הללו צמצמו מאוד את תפוקת המים ממקורות המים הטבעיים באזור ואף פגעו קשות ביכולתם של העותרים להמשיך ולעשות שימוש במקורות הטבעיים כפי שנהגו לעשות בעבר.

177. מניעת הציבור של הכפר אל-עקבה למערכת אספקת מים, מייצרת מציאות אשר פוגעת באורח החיים התקין של התושבים, בבריאותם ובפרנסתם. מצוקת המים החריפה בכפר, לצד פגיעות נוספות בחיי התושבים בעבר ובהווה, כמו האימונים הצבאיים שנערכו בשטח הכפר וההגבלות על בניה ופיתוח, הובילה כאמור לנטישה של רבים מתושביו המקוריים של אל-עקבה למקומות אחרים בגדה המערבית ואף מחוץ לגבולות הארץ, בעיקר לירדן. הגירה שלילית זו שנמשכת עד היום מלמדת על ההשפעה ההרסנית שיש לנסיבות אלה על חיי התושבים ועלולה, ככל שתתמשך

ותתגבר, להיתפס כהפרה של האיסור על העברת תושבים מוגנים בכפייה, לפי הפרשנות שניתנה לו על ידי הגופים הבינלאומיים המוסמכים.

178. סעיף 49(1) לאמנת ג'נבה הרביעית קובע את העיקרון, לפיו חל איסור על כל גירוש או העברה כפויה של תושבים מוגנים. הסעיף מתייחס לכל העברה של תושבים מוגנים ממקום מושבם, בין אם מדובר על העברה בתוך השטח הכבוש ובין אם מדובר על העברה אל מחוצה לו. כך עולה במפורש מדברי ההסבר (travaux preparatoire) של אמנת ג'נבה.

179. האיסור על העברת תושבים בכפייה המופיע בסעיף 49(1) לאמנת ג'נבה הוא גורף וללא כל סייג – יהא מניעו אשר יהא. העמדה המקובלת כיום בספרות ובפסיקה הבינלאומית היא שהאיסור חל על גירושים אינדיווידואליים ועל גירושים של קבוצות כאחד. יובהר, כי אופי המגורים של תושב מוגן במקום מסוים בשטח הכבוש (למשל, אם התושב מתגורר במבנה מגורים שקיבל היתר בנייה או לא) אינו מהווה עילה לגיטימית לחריגה מהאיסור הכללי על העברה בכפייה.

180. העמדה המקובלת כיום היא כי יש לפרש את המונחים "העברה כפויה או גירוש" בסעיף 49 לאמנת ג'נבה בהרחבה, על מנת להגשים את תכלית האמנה, שהיא הגנה על תושבים מוגנים ולאור החשש שהצבא המחזיק בשטח ישתמש לרעה בנימוקים שונים וינקוט בדרכים עקיפות שמטרתן בפועל היא לגרום לתושבים המוגנים לעזוב את מקומם.

181. בהתאם לכך נקבע כי ההעברה היא "כפויה" גם כאשר היא אינה מלווה בהפעלת כח פיזי ישיר על המוגנים במטרה להביא לעזיבתם. גם יצירת נסיבות הגורמות בעקיפין לאנשים המוגנים לעזוב תחשב העברה אסורה. ר' על כך פסיקתו העקבית של בית הדין הפלילי הבינלאומי ליוגוסלביה לשעבר (ICTY):

[...] "Forced" is not to be interpreted in restrictive manner, such as being limited to physical force. It may include the "treat of force or coercion, such as that caused by fear of violence, duress, detention, psychological oppression or abuse of power against such person or persons or another person, or by taking advantage of a coercive environment". The essential element is that the displacement be involuntary in nature, where relevant persons had no real choice" (ICTY, **Prosecutor v. Milorad Krnojelac**, Trial Chamber, Judgment, IT-97-25-T (2002))

וכן: ICTY, **Prosecutor v. Mladen Naletilic and Vinko Martinovic**, IT-98-34-T, Trial Chamber, Judgment (2003); ICTY, **Prosecutor v. Milomir Stakic**, Case No. IT-97-24-T, Appeals Chamber, Judgment, (2006).

182. במקרה אחר מתאר בית הדין פעולות כגון ניתוק בתים ממים, חשמל וטלפון כחלק ממהלך של יצירת תנאי מחייה קשים עבור התושבים, שנועדו לגרום לאנשים לעזוב את בתם, דבר העולה לכדי העברה כפויה האסורה כאמור לעיל:

"The displacement of Muslims and Croats occurred in a similar way in all the above mentioned municipalities. Serb municipal authorities and Serb forces created severe living conditions for Muslims and Croats which aimed, and succeeded, in making it practically impossible for most

of them to remain. The measures undertaken increased in severity by time, starting with dismissals from employment, house searches, and the cutting off of water, electricity, and telephone services" (ICTY, **Procecuter v. Momicilo Krajisnik**, Case No. IT-00-39-T, Trial Chamber I, Judgment, (2006), para. 729).

183. בשונה ממקרים שתוארו לעיל, בענייננו אין המדובר בפעולה יזומה של המשיבים לניתוק בתי העותרים מרשת אספקת מים. אלא שכפי שתואר בהרחבה בחלק העובדתי לעתירה זו, למשיבים חלק נכבד ביצירתן של נסיבות שמחד גיסא, אינן מאפשרות לעותרים לעשות שימוש במקורות המים הטבעיים באזור כפי שנהגו לעשות בעבר, ומאידך גיסא, אינן מאפשרות כל פתרון שעשוי היה להקל על מצוקתם של העותרים, החל מהריסת מתקנים לאגירת מי גשמים שהקימו העותרים וכלה בדחיית תכניות מתאר לכפר שהיו מאפשרות חיבור חוקי לתשתית מים, כמו גם בנייה מורשת בתחומי הכפר. נסיבות אלה הובילו את העותרים אל מבוי סתום וכפועל יוצא לעזיבת רבים מתושבי הכפר לטובת מקומות אחרים, עזיבה שנמשכת מתחילת הכיבוש ועד היום. ככל שלא ימצא פתרון למצוקה הקיומית הקשה שלתוכה נקלעו התושבים, מציאות שהולכת ומחריפה עם הזמן ומאלצת אותם לעזוב את הכפר בניגוד לרצונם, תגבר הנטייה לפרש עזיבה זו כהעברה כפויה של תושבים מוגנים בניגוד לאיסור המופיע באמנת ג'נבה לפי הפרשנות שניתנה לו.

א.3. הזכות למים והזכות לרמת חיים נאותה על פי משפט זכויות האדם הבינלאומי

184. הזכות למים כזכות אדם נגזרת מהזכות לרמת חיים נאותה לרבות הזכויות לבריאות, למזון ולדיור נאותים המעוגנות בסעיף 11(1) לאמנה הבינלאומית בדבר זכויות חברתיות, כלכליות ותרבותיות (להלן: האמנה), הקובע כי: "מדינות שהן צד באמנה זו מכירות בזכות כל אדם לרמת חיים נאותה עבורו ועבור משפחתו, לרבות מזון, מלבושים ודיור נאותים, ולשיפור מתמיד בתנאי קיומו". ישראל היא צד לאמנה (אושררה ונכנסה לתוקף ב- 1991).

185. ועדת האו"ם לאמנה בדבר זכויות חברתיות, כלכליות ותרבותיות, האמונה על יישומה של האמנה (להלן: הוועדה) ופרשנותה לאמנה מהווה מקור פרשני רשמי שלה, קבעה בהערה פרשנית מס' 15 מיום 29.11.2002 את זכות היסוד למים כנובעת מסעיף 11 לאמנה, ובמסגרת זו אף קבעה את אמות המידה הנורמטיביות למימושה של הזכות. (UN committee on Economic, Social and Cultural Rights, **General Comment no. 15, Article 11 and 12:** **The right to water** (Twenty-ninth session, 2006), U.N. Doc. E/C. (2002) (להלן: ההערה)).

186. סעיף 1 להערה מצהיר כי: "water is a limited natural resource and a public good fundamental for life and health. The Human right to water is indispensable for leading a life in human dignity. It is prerequisite for the realization of other human rights". כלומר, הזכות למים היא זכות חיונית למימוש חיים בכבוד אשר מהווה גם תנאי מקדים למימוש שורה של זכויות יסוד אחרות.

187. בית משפט זה היה תמים דעים עם פרשנות הוועדה לסעיף 11 באמנה בדבר זכויות חברתיות, כלכליות ותרבותיות, ורואה בזכות למים ככלולה באמנה: "הוראה זו [סעיף 11 לאמנה] מדברת בזכות הבסיסית למזון לצורכי קיומו של האדם, והדבר כולל גם זכות למים" (ע"א 9535/06 אבו מסאעד נ' נציב המים, פס' 27 לפסק דינה של השופטת פרוקצ'יה (5.6.2011) (להלן: אבו מסאעד)).

188. הזכות למים, כפי שעוצבה במשפט זכויות האדם הבינלאומי ונוסחה גם בהוראות המשפט ההומניטרי הבינלאומי, מקימה חובה חיובית לצד חובה שלילית. החובה השלילית כוללת הגנה מפני הפרעה בצריכת מים ברמה המינימלית, ומפני הפרעה לגישה חופשית למקורות מים קיימים (סעיף 10 להערה). בהקשר לכך מודגש בסעיף 21 להערה כי על המדינות להימנע מכל הפרעה ישירה או עקיפה להנאה ממים (the obligation includes, inter alia, refraining from engaging in any practice or activity that denies or limits equal access to adequate water) ומזהירה מפני צמצום גישה או הרס מתקני מים, שמהווה גם הפרה של המשפט ההומניטרי הבינלאומי.

189. החובה החיובית מתבטאת בחובה להבטיח לכל אדם אפשרות ליהנות ממערכת מים (סעיף 10 להערה). סעיף 2 קובע שלוש אמות מידה למימוש הזכות למים: האחת, כמות מספקת של מים (Sufficient), השנייה, מים בטוחים לשתייה (Safe) ומתקבלים על הדעת (Acceptable), והשלשית, מים נגישים פיזית (Physically Accessible) וכלכלית (Affordable), וכלשונו של סעיף 2:

"The human right to water entitles everyone to sufficient, safe, acceptable, physically accessible and affordable water for personal and domestic uses. An adequate amount of safe water is necessary to prevent death from dehydration, to reduce the risk of water-related disease and to provide for consumption, cooking, personal and domestic hygienic requirements"

190. סעיף 12 להערה מפרט את המשמעות של אמות - מידה אלה:

א. **זמינותה של אספקת מים קבועה בכמות מספקת** ביחס לצרכים האישיים והביתיים השונים (כמו שתייה, כביסה, בישול, היגיינה וסניטציה). ההערה מורה למדינות לפעול בהתאם לקווים המנחים של ארגון הבריאות העולמי (ראו סעיפים 12(a) ו-53). כפי שתואר בפסקה 135 לעיל, ארגון הבריאות העולמי ממליץ על כמות מינימלית של צריכת מים ביתית בסך 100 ליטרים לנפש ביום.

ב. **איכות המים** פירושה שהמים יהיו בטוחים לשתייה, ללא זיהומים שיש בהם כדי לסכן את הבריאות, ויהיו בצבע, טעם וריח אשר מתקבלים על הדעת (סעיף 12(b) להערה). ארגון הבריאות העולמי מנחה אודות הצורך בשמירה על רמה תברואתית נאותה של מים ומזהיר מפני זיהום המים בכל שלב משלבי מעבר המים מהמקור עד הצרכן (Surveillance Program Requirements, World Health OrganizationvGuidelines for Drinking Water (.Quality, 2nd ed Vol. 1 Recommendations Geneva, WHO, 1993, pp. 8-29

ג. הנגישות למים מתבטאת בארבעה היבטים: נגישות פיזית, נגישות כלכלית, שוויוניות בנגישות ונגישות למידע הנוגע למים (סעיף 12(C) להערה). ביחס לנגישות הכלכלית למים נקבע, כי מים צריכים להיות במחירים סבירים ונגישים לכל, כך שלא ישללו או יאיימו על מימוש זכויות אדם אחרות. במסגרת אמת מידה זו מודגשת החובה של המדינה לא להפלות אף קבוצת אוכלוסייה ולהבטיח את ההנאה מהזכות, הן להלכה והן למעשה, גם לקבוצות הפגיעות ביותר.

191. ס' 15 להערה הפרשנית מדגיש כי המדינות החתומות עליה מחויבות במיוחד לספק את המים ההכרחיים לקיומם לאלו שאין ביכולתם לממש את הזכות למים על ידי המשאבים העומדים לרשותם, ולמנוע מהם הפליה באספקת המים ושירותי המים (ר' גם סעיף 2 לאמנה הבינלאומית בדבר ביעורן של כל צורות האפליה הגזעית, כ"א 25, 547 (אושררה ונכנסה לתוקף ב-1991); סעיף 27 לאמנת ג'נבה הרביעית; סעיף 2(2) לאמנה בדבר זכויות חברתיות וכלכליות).

192. הוועדה קראה למדינות לתת דגש מיוחד על נגישות המים עבור חקלאים, לרבות עבור נשים שעוסקות בחקלאות (סעיף 7 להערה):

"Attention should be given to ensuring that disadvantaged and marginalized farmers, including women farmers, have equitable access to water and water management systems, including sustainable rain harvesting and irrigation technology."

על כן, בצד הזכות למים, חלה על ישראל החובה לנהל את משק המים באופן שיבטיח נגישות למים לכלל האוכלוסייה, לרבות מי שידם אינה משגת לתשלום מחירי המים.

193. בהערות המסכמות של הוועדה משנת 2011 באשר ליישום של האמנה בישראל, הקדישה הוועדה התייחסות מיוחדת לעניין הגישה למים בשטחים הכבושים, והביעה "דאגה מכך שלפלסטינים המתגוררים בשטחים הכבושים אין גישה למקורות מים מספיקים ובטוחים לשתייה וכן לתנאי תברואה נאותים". הוועדה אף הביעה דאגה "מההרס המתמשך של תשתיות מים ברצועת עזה ובגדה המערבית, לרבות בבקעת הירדן, בעקבות מבצעים צבאיים ופעולות של מתנחלים מאז 1967" (פסקה 29 להערות המסכמות).

194. הוועדה קראה לישראל "לנקוט צעדים על מנת להבטיח את זמינותם של מקורות מים מספיקים וראויים לשתייה וכן תנאי תברואה נאותים עבור פלסטינים המתגוררים בשטחים". הוועדה הפצירה בישראל "לנקוט באמצעים דחופים על מנת לאפשר את שיקומן של תשתיות המים בגדה המערבית כולל בבקעת הירדן, אשר הושפעו מהריסת בארות המים, מיכלי מים על גגות הבתים ומבני השקיה אחרים של התושבים המקומיים, במבצעים צבאיים ופעולות של מתנחלים מאז 1967" (The Committee on Economic, Social and Cultural Rights,) **Consideration of reports submitted by States parties under articles 16 and 17 of the Covenant, Concluding Observations of the Committee on Economic, Social and Cultural Rights – Israel, E/C.12/ISR/CO/3, 16 December 2011, Sec. 29**.

195. מתוקף היותה הכוח הכובש בשטחי הגדה המערבית, וכבעלת הסמכות והאחריות על השטח בו מצוי הכפר, ישראל נדרשת לאמץ אמצעים אפקטיביים למימוש מלא של הזכות עבור יחידים וקהילות הנמצאים תחת שליטתה. החובה מקבלת משנה תוקף כאשר אותם נתינים אינם

מסוגלים מסיבות שמעבר לשליטתם, כמו במקרה דנן, לממש את הזכות בעצמם על ידי המשאבים העומדים לרשותם.

196. כפי שעולה מן העובדות המתוארות בעתירה זו, זכותם של העותרים למים אינה ממומשת בהתאם לסטנדרט הבינלאומי: ראשית, הזמינות של המים מוגבלת, מאחר שבורות האגירה אינם מספקים את הצרכים הבסיסיים של התושבים ועל כן הם נאלצים לרכוש ולשנע מים מכפר סמוך באופן קבוע. הנגישות למים מוגבלת בשל העלויות של המים, הגבוהות באופן משמעותי ביחס לאזור ובהתחשב במצבה החברתי-כלכלי של אוכלוסית אל-עקבה. עלויות אלה משפיעות בבירור על מימושן של זכויות אחרות. כתוצאה מהעלויות הגבוהות, אספקת המים הכוללת בסופו של דבר היא בכמות כזו שדורשת מהם צמצום פעולות יומיומיות בסיסיות, באופן שאינו עונה על כלל צרכיהם האישיים והביתיים, ובמקרים רבים עונה עליהם בדוחק בלבד. המים, כפי שעלה מממצאי בדיקת המעבדה, אינם ראויים לשתייה ומכילים כמות קוליפורמים החורגת מהתקן (ר' נספח ע/25). האיכות הרודה של המים מובילה לפגיעה בבריאות התושבים, בעיקר בקרב נשים וילדים.

197. האמנה בדבר זכויות כלכליות, חברתיות ותרבותיות מורה בסעיף 2 כי:

"א. מדינה שהיא צד באמנה זו מתחייבת לפעול, הן במאמציה היא, הן בסיוע ובשיתוף פעולה בינלאומיים, במיוחד בתחומי הכלכלה והטכניקה, עד כדי מירב המקורות העומדים לרשותה, למען הבטח, בשלבים, את השימוש המלא בזכויות שהוכרו באמנה זו בכל האמצעים המתאימים, ובמיוחד אימוצם של אמצעי תחיקה".

198. בענייננו, עד למימוש הזכות למים באופן מלא, היה על המשיבים לנקוט בשלבים, ותוך שימוש במירב המקורות העומדים לרשותם, "צעדים אפקטיביים" שיבטיחו מימוש הדרגתי של הזכות. הימנעות המשיבים משך שנים ארוכות לנקוט בצעד שיביא לשיפור, ולו הקל שבקלים, במימוש הזכות למים של תושבי אל-עקבה, מעידה על הפרת חובה זו. ראוי לציין כי אי נקיטת המשיבים בצעדים למימוש הזכות אינה נובעת מקושי אובייקטיבי כמו היעדר מקורות מים זמינים, קושי כלכלי או טכנולוגי, ועל כן ניתן ללמוד מנתוני הקצאת וצריכת המים בהתנחלויות הסמוכות לכפר (וראו פס' 137 בחלק העובדתי של עתירה זו).

199. יתר על כן, וכפי שצוין לעיל, פגיעה באספקה עצמית של מים אם דרך הרס בריכות אגירה, אם כתוצאה ממגבלות על חופש התנועה שהגבילו את נגישות העותרים למעיינות הטבעיים בסביבה ואם כתוצאה מקידוחים ישראליים שנעשו במהלך השנים, ששאבו שאיבות יתר ותרמו ליבוש של חלק מהמעיינות הטבעיים באזור, מהווים הפרה חמורה של החובה השלילית של הזכות למים, שפירושה, כפי שהוסבר לעיל, הגנה מפני הפרעה בצריכת מים ברמה המינימלית, ומפני הפרעה לגישה חופשית למקורות מים קיימים.

200. כאן המקום להעיר, כי טענתו המרכזית של המנהל האזרחי, שחזרה ועלתה בתשובותיו, לפיה אין לחבר למים את הכפר בשל הסטטוס התכנוני שלו, סותרת את פרשנות הוועדה כפי שמוצגת בהערה פרשנית מס' 15 לאמנה, לפיה מעמדה החוקי של הקרקע אינו רלוונטי ואינו יכול לשמש כתניה למילוי החובה בדבר אספקת מים לתושבים. סעיף 16(c) להערה קובע כי:

"No household should be denied the right to water on the grounds of their housing
or land status

201. יוזכר, כי לעומת הכפר אל-עקבה, אותו המשיבים מסרבים לחבר למערכת המים בטענה שאין לו אופק תכנוני, קיימים מאחזים בלתי חוקיים רבים בשטחי הגדה המערבית אשר חוברו לרשת המים, על אף שאין להם תכנית מתאר מאושרת, ואף התנחלויות אשר זמן רב לפני שאושרה להן תכנית מתאר, חוברו למים זורמים ולחשמל. לגבי חלק ניכר ממאחזים אלה, משרד השיכון הוא שמימן את עבודות התשתית ואת הקמת מוסדות הציבור בתוך המאחזים. משמע, בעוד שעמדתם הרשמית של המשיבים היא כי אין לחבר ישוב ללא אופק תכנוני לרשת המים, בפועל הם מאפשרים חיבור למים של אותם מאחזים בלתי מורשים (ר' פסקאות 113 – 114 לעיל).

202. לפיכך נהנים תושבי ההתנחלויות וחלק מהמאחזים הבלתי חוקיים מאספקה קבועה של מים זורמים הבטוחים לשתייה בכמות מספקת לצרכיהם ובעלות נמוכה הרבה יותר משל תושבי הכפר. באופן זה מתאפשר להם להתגבר על תנאי האקלים הקשים ששוררים בבקעה, ולפתח חקלאות ענפה, משגשגת ורווחית, הכוללת גידולים מגוונים בהיקפים עצומים.

203. הכרה מפורשת בזכות היסוד למים מופיעה באמנות בינלאומיות נוספות שישראל חתומה עליהן וכן בכאלה שישראל לא חתומה עליהן (לפירוט ר' נטע זיו, "עוני, צמצום פערם ושוויון: המקרה של הזכות למים" משפט וממשל כרך ז, 945, 967–970 (2005)).

204. לאור מעמדה של הזכות למים במשפט זכויות האדם הבינלאומי היא הוכרה אף בחוקותיהן ובמשפטן של מדינות רבות בעולם, כגון: ארה"ב, מדינות אירופה, ברזיל, ארגנטינה, דרום אפריקה, הודו, נפאל ואתיופיה. ההכרה בזכות למים הביאה בתי משפט במדינות רבות לקבוע, כי יש לחבר בתיים לרשת המים, לטפל במקורות מים מזוהמים ולהרחיב את רשת המים. בית המשפט האירופי לזכויות אדם אף הוא הכיר בזכות לחיבור לאספקת מים כזכות אזרח יסודית (Court of Human Rights, No. 14282/88 (judgment of 25 Zander v. Sweden, European (November 2003)).

205. הזכות למים, כנגזרת של הזכות לקיום בכבוד, זכתה למקום של כבוד גם בשיטתנו המשפטית. הזכות לקיום בכבוד מצויה בליבתה של הזכות הבסיסית לכבוד האדם, אשר קיבלה הכרה כזכות חוקתית במשפט החוקתי בישראל. הזכות לכבוד האדם מעוגנת בחוק היסוד הן בהיבטה החיובי והן בהיבטה השלילי (בג"ץ 366/03 עמותת מחויבות לשלום וצדק חברתי נ' שר האוצר, פ"ד ס(3) 464, פס' 11 לפסק דינו של הנשיא ברק (2005)) (להלן: עניין עמותת מחויבות).

206. בפסיקת בית המשפט העליון התקבלה הגישה כי הזכות לקיום בכבוד מחייבת, כחלק מהזכות החוקתית לכבוד, להבטיח תנאי מחיה מינימאליים לכל אדם:

"ללא תנאי מחייה מינימאליים אין האדם יכול לממש את חירותו. ללא תנאי מחייה מינימאליים אין באפשרותו לקיים חיים אוטונומיים ומלאים ואין הוא יכול להפוך לחלק פעיל מחברתו וקהילתו" (בג"ץ 10662/04 חסן נ' המוסד לביטוח לאומי, פ"ד סה(1) 782, פס' 6 לפסה"ד של השופט ג'ובראן (2012)).

207. הזכות למים לא זכתה למעמד חוקתי עצמאי מכח חוק יסוד: כבוד האדם וחירותו. אולם, בהיות הזכות למים חיונית לעצם קיומו של האדם ולקיומו בכבוד, בית המשפט העליון הכיר במעמדה של הזכות למים כזכות חוקתית, הנגזרת מהזכות החוקתית לקיום בכבוד:

"נגישות למקורות מים לצורך שימוש אנושי בסיסי נופלת בגדרי הזכות לקיום מינימאלי בכבוד. מים הם מצרך חיוני לאדם, ובלא נגישות בסיסית למצרך זה באיכות סבירה אין האדם יכול להתקיים. לפיכך, יש להשקיף על הזכות למים כחלק מהזכות לקיום אנושי בכבוד, הזוכה להגנה חוקתית מכח הזכות החוקתית לכבוד האדם" (**אבו מסאעד**, פס' 23 לפסה"ד של השופטת פרוקצ'יה. ר' גם: ע"א 7262/00 **פוריה כפר עבודה נ' לוי פ"ד** נו(3) 899, 909–910 (2002); **עניין עמותת מחויבות**).

בהמשך אומצה תפיסה זו: "מקובלת עלי התפיסה שלפיה לכל אדם קיימת זכות בסיסית להיות מחובר לתשתיות המים והביוב של המדינה לצורך אספקה שוטפת של מים הראויים לשתייה" (בג"ץ 10541/09 **יובלים ש.ד.י בע"מ נ' ממשלת ישראל**, פס' 25 לפסה"ד של השופט ג'ובראן (5.1.2012)).

208. בפרשת **אבו מסאעד** קבע בג"ץ כי חובת המדינה להבטיח נגישות למים אינה מותנית בחוקיות השהייה בקרקע או בהליכי התכנון:

"בצד האינטרס הציבורי הכללי שבהתמודדות עם ההתיישבות הבלתי-חוקית, חובה על הרשות המוסמכת לדאוג לקיום אספקת מים מינימלית לתושבי אותם ישובים, מאחר שמדובר במצרך חיוני לאדם" (פס' 42 לפסק דינה של השופטת פרוקצ'יה).

ובהמשך:

"בצד דילמה חברתית זו שטרם זכתה לפתרון מלא, המדינה אחראית להבטיח את נגישותו הבסיסית של האדם למקורות מים בישראל, גם אם התיישב על קרקע לא לו, בנה בניה המנוגדת לדיני התכנון והבניה, הסיג גבול של אחר, ופגע בזכויותיו הקנייניות, וגם אם בכל אלה פגע בבסיסו של שלטון החוק. יש צורך ליישב בין הדרישה לשמירה על החוק ואכיפתו הראויה, לבין הדאגה לצורך הקיומי הבסיסי של כל אדם בצריכת מים, גם אם אינו שומר חוק" (פס' 53 לפסק דינה של השופטת פרוקצ'יה).

מקביעות מפורשות אלה בפסיקת בית המשפט העליון עולה כי הזכות לאספקת מים לשימוש אנושי בסיסי הינה חלק אינהרנטי מהזכות לקיום בכבוד.

209. יש להדגיש, כי הפסיקה המנחה בעניין הזכות למים ניתנה במקרה בו התושבים ישבו על קרקעות בבעלות המדינה. שונה מכך המצב בענייננו, בו יושבים העותרים על אדמות הרשומות על שמם בטאבו, ואין מחלוקת בינם לבין המדינה בשאלת הבעלות על הקרקע. מקל וחומר ברור, כי היעדר תכנית מתאר לכפר אינה מהווה עילה שיש בכוחה להצדיק את שלילת הזכות מהתושבים (שעשו ככל שביכולתם על מנת שתאושר תכנית מתאר).

ב. הפגיעה בזכות לבריאות

210. גישה למים היא תנאי למילוי צרכים בסיסיים וזכויות : לשתייה, לייצור מזון והכנתו, להיגיינה אישית וביתית, לשימושים תרבותיים ודתיים, לשמירה על תנאים היגייניים במוסדות ציבור ובמתקני בריאות. בהעדר נגישות למים נקיים, אי אפשר להבטיח היגיינה, בריאות או הישרדות. הקשר בין בריאות וחיים ברמה נאותה לבין אספקה סדירה של מים נקיים הינו מובהק ונובע מהקשר הסיבתי שבין העדרם של מים נקיים למחלות ולבעיות רפואיות.

211. בשל חשיבותה, נחשבת הזכות למים גם לנגזרת של הזכות לבריאות. סעיף 3 להערה פרשנית מס' 15 מבהיר זאת באמרו כי : "The right to water is also inextricably related to the right to the highest attainable standard of health".

212. סעיף 11 להערה קובע כי : "The elements of the right to water must be adequate for human dignity, life and health". בהתאם לאמור, קובע סעיף 12(b) להערה, כי הנגישות למים צריכה להיות למים בטוחים ונקיים מכל חומר העלול להוות סכנה לבריאותו של אדם : "The water required for each personal or domestic use must be safe, therefore free from micro-organisms, chemical substances and radiological hazards that constitute a threat to a person's health. Furthermore, water should be of an acceptable colour, odour and taste for each personal or domestic use".

213. הזכות למים הוכרה כנגזרת של הזכות לבריאות גם בפסיקה הישראלית :

"ככלל, ניתן לומר כי הזכות לבריאות מהווה שם כולל לאגד של זכויות הקשורות לבריאות האדם, אשר חלקן נהנות ממעמד חוקתי בשיטתנו המשפטית [...] הזכות לבריאות כוללת היבטים נוספים המשפיעים על בריאות האדם, כגון - הסברה וגישה למידע בנושאי בריאות, גישה למזון ולמים ראויים לשתייה בתנאי תברואה הולמים" (בג"צ 3071/05 לוזון נ' ממשלת ישראל, פ"ד (סג) 1, פס' 9 לפסק דינה של הנשיאה ביניש (2008)).

214. כפי שעולה מן העובדות המפורטות בעתירה זו, איכות המים הירודה בה עושים שימוש העותרים גרמה להתפרצות מחלות בכפר, פגעה חמורות ברמת ההיגיינה והסניטציה של התושבים, דרשה מהתושבים לנקוט במאמצים שונים להפחתת הסיכון הטמון במים, והובילה לפגיעות מיוחדות ומצטברות בנשים ובילדים החיים בכפר. בשל כך התנהלות המשיבים יוצרת גם הפרה ברורה של זכותם של התושבים לבריאות.

ג. הפגיעה בזכות לפרנסה

215. הזכות לפרנסה הינה זכות יסוד, כיוון שהיא מהווה תנאי הכרחי לקיום בכבוד ולקיום בכלל. הזכות להתפרנס מעוגנת היטב במשפט זכויות האדם הבינלאומי והופיעה לראשונה בסעיף 23(1) להכרזה לכל באי עולם בדבר זכויות האדם. הזכות להתפרנס והזכות לחופש העיסוק עוגנו בסעיף 6 לאמנה הבינלאומית בדבר זכויות כלכליות, חברתיות ותרבותיות משנת 1966.

216. על הקשר בין הזכות להתפרנס לבין היכולת לממש זכויות יסוד נוספות ולהתקיים בכבוד כתבה הוועדה לזכויות כלכליות, חברתיות ותרבותיות של האו"ם בהערה מס' 18 :

"The right to work contributes at the same time to the survival of the individual and to that of his/her family, and insofar as work is freely chosen or accepted, to his/her development and recognition within the community as guaranteed in the ICESCR, affirms the obligation [...] The right to work, individuals their right to freely chosen or accepted of States parties to assure work, including the right not to be deprived of work unfairly. This definition underlines the fact that respect for the individual and his dignity is expressed through the freedom of the individual regarding the choice to work, while emphasizing the importance of work for personal development as well as for social and economic inclusion." (UN Committee on Economic, Social and Cultural Rights, General Comment 18, Article 6: the equal right of men and women to the enjoyment of all economic, social and cultural rights (Thirty-fifth session, 2006), U.N. Doc. E/C.12/GC/18).

217. הזכות לפרנסה נובעת מהזכות לקיום בכבוד, ולפיכך מוגנת אף בשיטת משפטנו בחוק יסוד: כבוד האדם וחירותו. הגבלה של זכות זו פוגעת ביכולת לממש זכויות נוספות, כגון הזכות לדיוור, הזכות לחינוך, הזכות לחיי תרבות וכדומה.

218. בענייננו, רוב תושבי הכפר אל-עקבה מתפרנס מחקלאות ומרעיית צאן. כפי שתואר בחלק העובדתי של עתירה זו, היעדר הנגישות למים והעלויות הכרוכות באספקת מים מובילים לפגיעות קשות בזכותם לפרנסה – ויתור על סוגי גידולים שונים, היקף גידול רחב יותר, הסתפקות בחקלאות בעל, פגיעה ביכולת לגדל צאן ועופות ובבריאותם, המשמשים מקור פרנסה מרכזי לתושבי הכפר. מציאות זו מייקרת את העיבוד החקלאי ופוגעת קשות בפרנסת העותרים.

219. לאור זאת, נפגעת משמעותית זכותם של התושבים לפרנסה. פגיעה זו מתעצמת לנוכח שורה של פעולות נוספות מצד המשיבים לאורך השנים כגון הכרזה על האדמות המעובדות כשטח אש והגבלת תנועתם החופשית של התושבים במרחב, נזק ליבול הנגרם מתוצאה מאימוני הצבא באזור, ההגבלות על תכנון ובנייה, הרס ברכות לאגירת מים, ועוד.

ד. הפגיעה בזכויות ילדי ונשות הכפר

220. בשל חשיבותה הרבה של הנגישות למים, מחייבת האמנה בדבר זכויות הילד, כ"א 31, 221 (אושררה ונכנסה לתוקף בישראל ב-1991) את המדינות החתומות עליה להבטיח את מירב האמצעים האפשריים להישרדות הילד ולהתפתחותו (סעיף 6). סעיף 24(ב)(3) לאמנה קובע כי המדינות החברות יפעלו למימוש זכות הילד לבריאות ובמיוחד ינקטו אמצעים על מנת "להאבק במחלות ובתת-תזונה, לרבות במסגרת טיפול רפואי ראשוני, בין היתר, באמצעות יישום טכנולוגיה זמינה והספקת מזון מתאים ומזין ומי שתייה נקיים, תוך התחשבות בסכנות ובסיכונים הכרוכים בזיהום סביבתי".

221. האמנה לזכויות הילד אף מחייבת את המדינות להבטיח את כל הזכויות המפורטות באמנה לכל ילד שבתחום שיפוטן ללא הפליה משום סוג שהוא, כולל על בסיס מוצא לאומי או חברתי או נוכח מעמד אחר של הילד או של הוריו (סעיף 2). כן מחייבת האמנה כי "בכל הפעולות הנוגעות לילדים, בין אם ננקטות בידי מוסדות רווחה סוציאלית ציבוריים או פרטיים ובין בידי בתי

משפט, רשויות מנהל או גופים תחקיקתיים, תהא טובת הילד שיקול ראשון במעלה" (סעיף 3 לאמנה). ברור כי עקרון זה חל גם על פעולות המשיבים וצריך להוות שיקול מרכזי בכל החלטה אשר יש לה השלכות על ילדים בשטחים.

222. עקרון טובת הילד מעוגן בפסיקה ארוכת שנים שהכירה בחשיבותו ובמעמדו במשפט הישראלי. כך למשל עולה מדבריה של השופטת דורנר: "זכותו של כל ילד - ואף היא זכות יסוד - כי צרכיו הפיזיים והנפשיים יסופקו ברמה הדרושה להתפתחותו התקינה. לזכות זו של ילד, שהוא חסר ישע התלוי באחרים, מעמד בכורה" (דנ"א 7015/94 **היועץ המשפטי לממשלה נ' פלונית פ"ד** (נ1), 48 (1995) פס' 10 לפסק דינה).

223. כפי שהוסבר בחלק העובדתי של עתירה זו, חוסר נגישות למים משפיע באופן מיוחד על ילדים, בהיותם פגיעים יותר בשל אי בגרותם הפיזית והנפשית, הגורמת לכך שהם זקוקים לביטחון ולהשגחה מיוחדים במהלך התבגרותם. ההתחייבויות החלות על ישראל כחברה באמנה, וההכרה בהשפעה הקשה מבחינה פיזית ומבחינה נפשית על ילדים שגדלים ללא מקור מים קבוע, בטוח ונקי, מחייבת את המשיבים לתת משקל מרכזי לשיקול טובתם של הילדים בכפר ולאפשר את חיבור הכפר למים.

224. אוכלוסיית הנשים גם היא אוכלוסייה המועדת להיפגע מחסרונם של מים זורמים. סעיף 14 לאמנה בדבר ביטול אפליה נגד נשים לצורותיה משנת 1979 (אושרה ב-1991) קובע כי:

"1) המדינות שהן צד באמנה יביאו בחשבון את הבעיות המיוחדות שבפניהן ניצבות נשים כפריות ואת התפקידים המשמעותיים שממלאות הללו בקיומן הכלכלי של משפחותיהן, לרבות עבודתן במגזרים כלכליים שאינם נושאי גמול כספי, וינקטו את האמצעים המתאימים במטרה להבטיח את החלתן של הוראות אמנה זו לגבי נשים באזורים כפריים. 2) מדינות שהן צד באמנה ינקטו את האמצעים המתאימים כדי לבטל אפליה נגד נשים באזורים כפריים, במטרה להבטיח, על בסיס של שוויון בין גברים ונשים, כי ישתתפו בפיתוח הכפרי וייהנו ממנו, ובמיוחד יבטיחו לאותן נשים את הזכות: [...] ליהנות מתנאי חיים נאותים, במיוחד שיכון, תברואה, חשמל ואספקת מים, תחבורה ותקשורת"

225. כזכור, גם סעיף 16 להערה פרשנית מס' 15 דן במישרין בזכותן למים של אוכלוסיות מיוחדות, ביניהן נשים, ילדים, קבוצות מיעוט, אוכלוסיות ילדות ותושבי כפרים.

226. כפי שתואר לעיל, התנאים בכפר בשילוב העדר נגישות למים בכמות מספקת ובאיכות בטוחה לשתייה מחמירים סיכונים לבריאות הקשורים במים במיוחד לנשים החיות בו, מגבירים את הקשיים שאיתן הן נאלצות להתמודד באופן יומי עקב היותן הנושאות העיקריות בנטל ההתמודדות עם המחסור במים.

לפיכך מתבקש בית המשפט הנכבד להוציא צו על תנאי כמבוקש בראשית העתירה, ולאחר קבלת תשובת המשיבים להפכו למוחלט.

25 ינואר 2016

שרונה אליהו חי, עו"ד

ב"כ העותרים